

У 288/4. Др. в 821(477)06
М 64

Олександр
Мірошніченко

ВЕЛИКЕ ЩАСТЯ МАДЕНЬКОГО ЧУЛОВІЧКА

Гумористичні
оповідання
та повість

ОЛЕКСАНДР
МІРОШНИЧЕНКО

ВЕЛИКЕ ЩАСТЯ МАЛЕНЬКОГО ЧОЛОВЧКА

ГУМОРИСТИЧНІ ОПОВІДАННЯ
ТА ПОВІСТЬ

У2
М64

В книге украинского писателя-сатирика собраны новые юмористические произведения, в которых он высмеивает бюрократов, лентяев, хулиганов, любителей выпивки, корыстолюбцев, новоявленных мещан разных мастей. Автор использует сказочные и мифологические сюжеты, сочетает юмор с фантастикой.

И
Рецензент О. Ф. Черногуз

Александр Анатольевич Мирошниченко
ВЕЛИКОЕ СЧАСТЬЕ МАЛЕНЬКОГО ЧЕЛОВЕЧКА

Юмористические рассказы и повесть
Издательство «Радянський письменник»
(На украинском языке)

Редактор Ю. М. Кругляк. Художник Ю. О. Козюренко
Художній редактор Н. В. М'яковська. Технічний редактор О. К. Бищенко
Коректор Л. Г. Філіпченко

Информ. бланк № 992

Здано на виробництво 03.09.80. Підписано до друку 30.01.81. БФ 21962.
Формат 70×100/32. Папір друкарський № 2. Академічна гарнітура. Ви-
сокий друк. 5½ фіз.-друк. арк., 7,15 ум.-друк. арк., 7,2 обл.-вид. арк.

Тираж 30 000 пр. Зам. 6188. Ціна в оправі 60 к.

«Радянський письменник», Київ, бульвар Лесі Українки, 20.

Одеська книжкова фабрика РВО «Поліграфкнига», 270008, Одеса-8.
вул. Дзержинського, 24.

02
05
0488/2
17

М 70303-035
M223(04)-81 39.8і. 4702590200

© Видавництво «Радянський письменник», 1981

„АГОВ, ЛЮДИ!“

Подобалося мені, як ходить Очеретяний. Не йде — летить. Не людина — космічний корабель перед виходом на орбіту, втілення діловитості, енергійності, цілеспрямованості.

Воно, звичайно, всім у нашій конторі відомо, що більшого ледаря, аніж Пашка Очеретяний, годі й шукати. Але Пашчина хода мені однаково подобалася. Заздри́в йому, а потім і сам навчився так ходити.

З цього, власне, все й почалося. Пашчиною ходою не обмежився. Довгенько приглядався до старшого економіста Перерепченка. Не давало мені спокою його вміння вишукано, зі смаком одягатися. Тип він, скажу вам, малоприємний, крім модного манаття його ніщо не цікавить. Ну, нічого — через півроку я вже виглядав точнісінькою копією Перерепченка.

Так і пішло. Вираз обличчя, з яким годиться сидіти за робочим столом, я запозичив у Коростяного. Про таке обличчя тільки мріяти можна: міцна суміш заклопотаності, зосередженості, ледь помітного філософського відчуження.

Слухати керівництво вчився у Степана Дубчак — постійна відмобілізованість, помножена на щире замилювання мудрістю старших за посадою товаришів. У Петра Григоровича запозичив його знамениті слова, їх він проголошував на всіх нарадах: «Що там довго балакати! Працювати треба, товариші, працювати!..»

Одружився я з дівчиною, яка була схожа на дружину начальника нашого сектора. Гарнітур меблевий придбав точнісінько такий, як у Лимоненків, а ки-

лими підібрав за порадою Кульчицького. Власну бібліотеку комплектував, звіряючись з каталогом Сидора Трохимовича. Вдалося навіть колір палітурок відтворити у відповідності до кольорової гами оригіналу. У туристську подорож ми їздили за маршрутом Бабченків. Наша дача, мов дві краплі води, схожа на дачу Лапченків. Дітей ми назвали, наслідуючи приклад Степанченків, Альфред і Віолетта.

І от одного разу, сидячи перед телевізором (точнісінько такий же ми бачили у Рибаченків), я знічев'я спробував з'ясувати: що ж у моєму житті — моє? Де закінчується ота довга низка запозичень, а починається моя незаймана, оригінальна, неповторна індивідуальність?

Контору довелося відкинути одразу. Там яскрава індивідуальність нікому не потрібна. Тільки клопіт з нею. Є службова інструкція — цього й досить.

Поza конторою, на жаль, теж нічого оригінального знайти не пощастило. Хіба що знайомство з жінкою, схожою на дружину начальника сектора. Але й тут, здається, шилом патоки захоплю.

Розмовляв я з жінкою, наслідуючи Тараканського, удавано грізно, але з погано прихованим захопленням її господарськими талантами (яких у неї, до речі, не було). Ну, а все інше? Все інше в нашому подружньому житті складалося із не кращих кадрів якихось ліричних фільмів, інформації, здобутої під час відвертих приятельських звірянь за кухлем пива і цнотливих гігієнічних порад, що їх вміщують інколи популярні журнали.

Чим далі я розмірковував над своїм життям, тим більше переконувався в тому, що мене вже давно немає, що я, власне, не я, а щось зовсім невідоме.

Не дуже й схвилювався я тим відкриттям. Так, трохи засмоктало всередині, наче висмикнули під наркозом

зуба, а язик ніяк не може привичаїтись до його відсутності. Либонь, допомогла мудрість Семена Тимофійовича, з яким сьомий рік сидимо в одній кімнаті: «Людина до всього може звикнути». Я ту мудрість давно на озброєння взяв. Тож і тепер вона мене заспокоїла.

І правильно зробив, бо скоро знайшлося те, що потішило мене остаточно. Саме ота здоцасна думка про власну вторинність, про те, що я — не я, вирізняла мене із загалу. Ніхто із моїх знайомих і близьких ще до такого не додумався. Це відкриття належить тільки мені. Отже, я таки оригінальна особистість, а не сума чужих звичок, смаків, думок.

«АГОВ, ЛЮДИ!»

Сердито хряснувши дверцятами шафи, Лерка поцікавилася:

— Що накажеш одягнути? Ти ще здатний ворушити своїм поросячим мозком? Поворуши, бо я не знаю, в чому мені до твоїх гостей виходити.

— Лерко, май совість,— не втримався я.— У шафі стільки манаття, що вона вже й не зачиняється. А ти кажеш: «Нема в чому до гостей вийти».

— Я такого не казала, дурило! Слухати треба, пень глухий! Чом би я сама перед собою бідкалася. Та в мене одних суконь вечірніх двадцять з гаком. Брючних костюмів — десяток. А звичайним костюмам я вже й лік втратила. А хто їх побачить?! Ось про що я тебе питаю. Ми ж їх не для шафи, ми їх для гонору купували. Щоб люди на них витріщалися і від заздрощів сохли. А як вони будуть сохнути, коли я за один вечір більше однієї сукні чи там одного джинсового костюма вдягти на себе не можу?!

— А ти спробуй,— пожартував я і одержав за той жарт від Лерки сповна.

— Жартуєш? Тобі смішно? А мені плакати хочеться, коли я бачу перед собою твою дурну довбешку. Це ж не голова. Це торба, напхана соломою. І ти — не людина. Ти — той... Як він зветься? Манекен!..

Тут якраз і з'явилася в мене щаслива думка.

— Стоп, Лерко, стоп! Кінчай базар! Манекен? Ти, здається, здорово придумала! Є у мене один знайомий, який отими опудалами завідує. Випрошу в нього з десяток манекенів, і проблему буде вирішено. Ти на них понатягуєш все, що захочеш. Порозставляємо їх у квартирі, щоб усі все бачили, щоб сохли від заздрощів, щоб очі в наших найкращих друзів рогом лізли! Уявляєш, Лерко?!

Як не дивно, але Лерка цього разу все уявила швидко й очі її засвітилися від зловтішного передчуття.

...За півгодини до приходу гостей ми закінчили підготовку. І таки, я вам скажу, було на що подивитися. Лерчині туалети виглядали на манекенах навіть краще, ніж на ній самій. Мали вони ще одну перевагу — на відміну від Лерки, були на диво мовчазними.

Особливо мені припала до серця одна картонна красуня з фіолетовими кучерями у фіолетовому кримпленовому Лерчиному костюмі. Щось у ній було. Багатообіцяюче, визивне й таємниче.

Гостей ми, звичайно, приголомшили. Друзі, а особливо подруги, сохли-таки від заздрощів і отетеріло позирали на всі боки. Правда, після кількох чарочок виникла одна непередбачена складність — мої приятелі почали плутати власних дружин з манекенами. Дружини, віддати їм належне, поставилися до цього спокійно, з добрим гумором.

Одним словом, вечірка нам вдалася. І наступного разу вже сама Лерка запропонувала, крім жіночих манекенів, знайти з півдесятка чоловічих, щоб і моєю колекцією костюмів, сорочок, краваток можна було похвалитися.

Так ми продемонстрували і мої туалети. А крім того, Лерчині приятельки змогли віддячити своїм легковажним чоловікам. Ті за манекенами жіночої статі упадають, сповідаються їм у своїх високих почуттях. А жіночки тим часом ласку і ніжність виливають на мої костюми й сорочки...

Так ми кілька вечірок відгуляли. Аж відчуваю — гостей щось муляє. Ми їм свої надбання демонструємо у повному, так би мовити, обсязі, а вони при цьому почувуються бідними родичами.

Та скоро й вони знайшли шлях до мого манекенного приятеля, а може, й до когось іншого. Тільки почали друзі й приятелі до нас на вечірки з власними манекенами приходити.

Тіснувати стало в нашому двокімнатному помешканні. Між манекенами — не пропхаєшся, за тими одороблами — людей не видно. Стіл нема куди поставити. Довелося пити навстоячки біля підвіконня. Вип'ємо, а потім ходимо на костюми й сукні роздивляємося, живу душу шукаємо.

І з кожним днем ту душу шукати ставало важче. Аж поки я не зрозумів, що й до чого. Виявляється, дехто примудрявся свої манекени до нас у кімнату увіпхнути (мовляв, дивіться, який я, що маю, чого досяг!), а сам, халамидник, біжить у справах, сподіваючись, що ніхто його відсутності не помітить.

Ну, нічого, ми з Леркою не дурніші за тих мудрагелів. Вони нам — манекени, і ми їм — тією ж, так би мовити, монетою. Манекени виставимо, пляшки на підвіконня, а самі в гості, на іншу вечірку. Там теж своїх

картонно-гіпсових представників залишимо і гайда да-лі. І таке в гурті наших знайомих і приятелів спілкування почалося, такі гостини, що аж страшно. Себе показуємо, на інших дивимось.

Тільки іноді моторошно стає, коли пізно увечері приходиш після того всього додому. Світло увімкнуте. Люстри кришталеві сяють. У кімнатах — не пропхатися. І тихо-тихо. Ніщо й не ворухнеться. Часом і Лерку не зразу знайдеш між манекенами. І вона мене не знаходить. Навколо самі костюми й сукні. Наші й наших приятелів.

Трохи перестрашений, я зупиняюся на порозі й жалібно гукаю: «Агов, люди! Чи є хто живий?!»

НА ЩАСЛИВОМУ МАРШРУТІ

Ось уже п'ятнадцять років ходить він на роботу раз і назавжди визначеним маршрутом.

Невеличкий скверик. Далі колишній прибазарний завулок. Потім колишня базарна площа. І, нарешті, невеличкий бульвар, який виводить його до рідної контори.

Увечері все прокручується в зворотному порядку: бульвар, площа, завулок, рідна домівка.

До контори можна дістатись іншими шляхами. Але колись здалося йому, що саме цей маршрут гарантує від будь-яких неприємностей. Може, й справді у той день (п'ятнадцять років тому), коли він уперше пробіг сквериком, завулком, площею, бульваром, до нього якось незвично лагідно посміхнулося безпосереднє керівництво.

Може, й не посміхнулося. Може, щось інше виділило той день з-поміж довгого ряду. А вже опісля не хотілося випробовувати долю.

Звичайно, не минали його неприємності, прочухани, усні й письмові догани. Та заспокоював себе думкою, що інший шлях, інший маршрут подвоїв би їх кількість. А може б, і потроїв.

І в родинному колі шлях через бульвар, площу, завулок, скверик дарував йому бажаний спокій або, в гіршому разі, цілком прийнятний рівень сварок з дружиною, дітьми, які непомітно підросли, сусідами.

Звик до свого маршруту. Десь на десятому чи дванадцятому році спало йому на думку, що поза тією дорогою на роботу і з роботи нічого більше в світі не існує. Усміхнувся химерному припущенню і побіг собі далі.

Однак воно залишилося в свідомості. Поступово звик до нього, бо та химерія надавала щоденним мандрівкам особливої масштабності. Якщо в світі існують лише скверик, завулок, площа, бульвар, контора, то щоденна подорож скромного службовця стає схожою на плавання великого Магеллана або, в крайньому разі, ходіння за три моря Опанаса Нікітіна.

Відтак розповіді рідних і знайомих про інші вулиці, площі, громадські та побутові заклади, які начебто існують десь поза його світом, видавалися дивовижними фантастичними казками. Поблажливо усміхався й впевнено простував своїм маршрутом. Перевіряти ймовірність чудернацьких оповідок йому не кортіло.

Та одного чудового ранку хтось, невідомо з якою метою, викопав упоперек колишнього базарного завулка глибоку траншею. Довелося внести зміни до звичного маршруту. І отут, несподівано для себе, він з'ясував, що поза його світом справді існує ще один. А може, й не один — безліч якихось інших світів.

Зачудовано, мов правдивий мандрівник, розглядався довкола. На будинки — старі й нові. На магазини, кінотеатри, школи, яких у місті, виявляється,

було значно більше, ніж він думав. На ніколи не бачені ним чудові парки й прегарні пам'ятники. За тим розгляданням забув, куди він прошкує і задля чого.

На роботу, звичайно, запізнився. А після роботи пізенько повернувся до рідного дому. Запізнювався він і другого, і третього дня.

Першою висловила незадоволення дружина. В конторі до спізень поставилися спокійно: з ким, мовляв, не буває.

Та коли запізнення перейшли на другий тиждень, коли жінка почала цікавитися об'явами про обмін окремої двокімнатної квартири на дві однокімнатних у різних районах міста, керівництво контори змушене було суворо попередити злісного порушника.

А злісний порушник уже не міг вискочити із цього зачарованого кола. Чим ширшим ставав світ, тим більше доган, попереджень, недвозначних погроз і натяків одержував його першовідкривач. А повернутися на старий, щасливий маршрут не міг. По-перше, траншею не квапилися загортати, а по-друге, йому чомусь не хотілося, щоб її загортали. Потай сподівався, що заблукає у нововідкритих світах і задачу про пішохода, який вийшов з точки А (домівка) до точки Б (контора) не буде розв'язано.

Заблукати йому не дозволили. Коли справа докотилася до обговорення його негідної поведінки (на роботі і вдома), необережно згадав про траншею, яка одного чудового ранку перетнула щасливий маршрут.

Факт перевірили. Куди треба написали. Кому треба оголосили за кричущу безгосподарність догану. З'явилися бульдозери і відкрили прямий шлях до контори через скверик, колишній базарний завулок, колишню базарну площу, невеличкий бульвар. І назад.

Після тривалої перерви він пройшов знайомим щасливим маршрутом. І у конторі на нього чекала подяка за гостре реагування на окремі факти безгосподарності. Того ж дня вдома дружина зустріла його спокійною, щасливою усмішкою.

І він знову почав ходити на роботу і з роботи маршрутом, який гарантував безхмарне існування. Іноді, коли бував у доброму гуморі, розказував рідним і знайомим про свої дивовижні пригоди на інших дорогах. Його з цікавістю слухали і потім довго обурювалися кричущою безвідповідальністю тих, хто відповідає за благоустрій міських вулиць.

ВЕЛИКЕ ЩАСТЯ МАЛЕНЬКОГО ЧОЛОВІЧКА

Щопонеділка після двох днів відпочинку він з'являвся на робочому місці, і щастя аж вибулькувало з нього. Признаюсь відверто, ми заздрили Степанові Римарю. Вміють, виявляється, люди по-справжньому відпочивати.

Як це в Римаря виходило, ми не знали. Відомо було тільки, що має Степан десь біля річки невеличку дачку. Правду кажучи, дачки, садові ділянки, різного роду будиночки, халабудки, сарайчики мали в своєму розпорядженні й деякі інші співробітники нашої установи. Однак, крім додаткових клопотів, та власність нікому нічого не дарувала. Тож і заздрили Степанові, тож і намагалися видобути з нього секрет незахмареного клопотами, щасливого відпочинку.

Римар відбувався жартами, багатозначними натяками, зверхніми іронічними посмішками. А головне, його важко було чимось здивувати, викликавши хоч у такий спосіб на відвертість. Всі наші невеличкі

побутові перемоги: одержання поза чергою унікального меблевого гарнітуру, непевні надії на придбання фірмових джинсів, елегантної «Лади», фантастично натурального кожуха—не справляли на Римаря ніякого сінького враження. Він поводився як людина, що весь отой набір речей вже має. І навіть трохи більше.

Насправді ж нічого подібного у Степана не було. Нічого, крім щасливого відпочинку на загадковій дачі. З дружиною і дітьми.

Римареве щасливе вміння відпочивати нас дедалі більше дратувало. І нарешті ми не витримали, поклали собі ту загадку розгадати, зробити її надбанням широкого кола співробітників. А відтак і Степана перевірити — раптом з'ясується, що він замаскований валютник чи до краю розкладений аморальний тип.

Так довелося мені виступати в ролі слідчого, такого собі управлінського комісара Мегре.

Попервах усе йшло нормально. Залишаючись непоміченим, я довів Римареве сімейство до невеличкого лужка за віддаленою дачною станцією. Власне, Римарі й не ховались, не оглядалися крадькувато, не вказували ніяких недобрих намірів. Поводилися, як і належить щасливим, безтурботним дачникам. Аж соромно було за ними слідкувати.

На лужку, під лісом, біля зарослої осокою калюжі, стояв благодійний курінь. Навіть зовсім невибаглива людина не наважилася б назвати цю халабуду дачею.

Римарі ледве впхалися до куреня, а я залишився чекати на узліссі. Сподівався все-таки з'ясувати: чим же воно закінчиться, як вони в цій кролячій буді набиратимуться щастя, чудового настрою, здоров'я на всенький тиждень? Чекав довго. З куреня ніхто не виходив, наче й не було там нікого. Про щось тихо гоміли над моєю головою величезні сосни. Біля калюжі самотньо кумкала жаба.

Від тієї тиші, спокою, нічим не порушеного безлюддя мені стало моторошно. Щось у цьому було проти-природне. Не могли люди приїхати так далеко, впахтися до куреня й поринути там у глибокий сон. Ну, хай вже дорослі (з ними таке іноді трапляється), але ж із Римарями було двоє дітлахів — вони обов'язково кинулися б шукати ту самотню жабу.

І тоді я наважився. Прибравши вигляду такого собі безтурботного любителя далеких мандрівок, неквапом підійшов до куреня. Став біля нього, постояв прислухаючись, але й тут нічого не почув і не побачив. Не втримався, смикнув до себе дверцята і обережно зазирнув усередину.

Курінь був порожній. Якби я сам, на власні очі не бачив, що сюди упхалось все Римарево сімейство, можна було б спокійно повертатися до станції. Нічого підозрілого в курені не знайшов. Кілька поламаних ящиків, оберемок сіна, задимлений, дірявий казанок.

Але ж Римарі сюди зайшли. Чи не зайшли?

Я озирався довкола, ладний негайно визнати тимчасове потьмарення власної свідомості чи рапто-вий напад курячої сліпоти. Тільки не було перед ким це визнавати.

Спересердя грюкнув дверцятами куреня й вийшов на свіже повітря. Подихав, заспокоївся і намірився вже йти до станції, коли за спиною почулося:

— Добрий вечір.

Наполохано озирнувся. На порозі стояв як завжди усміхнений, щасливий Степан Римар.

— Зацікавилися? Чи випадково прибилися до моєї хижі? Та не червонійте, ради бога. Я вам все й так покажу і розкажу. Однаково ніхто не повірить. Ви — мені, а вам — наші колеги й співробітники. Сідайте і слухайте, якщо хочете.

Мені нічого не залишалося робити. Промурмотів щось про свою любов до вечірніх позаміських прогулянок і сів слухати.

І розповів мені Степан дивовижу, в яку дійсно повірити було важко. Принаймні співробітники нашої установи до подібних історій ставляться скептично. Щодо інших організацій, то там, напевне, ще й на глум візьмуть цю оповідку. Та мені байдуже: що бачив і чув, про те й розкакую.

Так от що з'ясувалося. Степанів сусіда, не визнаний, але, безперечно, тямущий винахідник-раціоналізатор, змайстрував зменшувальну машину. З якою метою він її зробив, либонь, і сам не знав. Це в них буває таке, у винахідників.

Все, що треба, та машина зменшувала. Навіть людей. Заходить у неї, скажімо, нормальний чоловік. Клац-клац. Машина зменшує нормальну людину до розмірів сірника.

Винахідник згодом влаштувався на роботу в сусідньому місті, а машину залишив Степанові на згадку, як дотепну, але не потрібну забавку. Зменшувач здавався малоперспективною машиною. «От якби вдалося побудувати збільшувач,— говорив конструктор-раціоналізатор,— то було б справді корисне й потрібне відкриття».

Він помилився. Степан Римар таки знайшов спосіб використання тієї неперспективної машини. Забавлявся з нею доти, поки не зрозумів: зменшувач може стати чудодійним засобом втілення будь-яких найсміливіших мрій, задоволення яких завгодно потреб.

Степан мріяв про дачу. Для людини нормальних розмірів дача — проблема. А для людини завбільшки із сірник проблема знімається автоматично. Її за дачу може правити звичайний іграшковий будиночок. І вмеблювати його можна іграшковими меблями.

І їздити довкола іграшкової дачі можна на іграшковому автомобілі з електричною батареєю замість бензобака. І посудом іграшковим користуватися, і одягом із клаптиків, які нічого не коштують.

Звичайно, у світ нормальних людей з тими іграшковими скарбами не поткнешся, не похизуєшся ними перед ближніми. Але у вихідні Римарі розкошували. Доводилося, правда, обходитися без книжок — їх апарат чомусь не зменшував, та Римареве сімейство читанням і у великому світі не захоплювалося.

Одним словом, ось уже третій рік живуть Римарі життям, у якому здійснюються практично всі їхні мрії і забаганки.

— Знаєте, — признався Степан, — іноді аж не хочеться повертатися до нормальних розмірів. Адже для мене оця калюжа за хижею — море, не гірше від Чорного. В гаражі — повно машин. Пляшки коньяку на півроку вистачає. На жаль, самому доводиться те питво споживати. А то, може, зайдете? Перехилимо по чарчині. Я вам покажу, як треба влаштуватися. Може, й собі надумаєте поряд дачку поставити. Побачите, що за штука — справжнє велике щастя.

Чомусь мене не зацікавив такий спосіб здійснення всіх мрій, задоволення всіх потреб. Самотньо почуватимешся в тому маленькому світі, який ніхто й розгледіти не може.

А головне, уявив собі, що буде, як раптом зменшувач вийде із ладу? Винахідник-конструктор в іншому місті працює над проблемою збільшувача. От і залишишся назавжди людиною-сірничком біля калюжі.

Я подякував Римареві і відмовився від гостин, від іграшкової дачки, від іграшкового щастя.

А НА ЗЕМЛІ ЙШОВ ДОЩ

За вікнами перішив холодний осінній дощ. Від того дощу в кімнатах рано посутеніло. Хоч світло вмикай.

Капосна погода невідомо чого дратувала мене. Не мав жодних планів, нікуди не збирався йти. Неділя — день повного й безумовного відпочинку. Тож на погоду можна було б і не нарікати.

В інші дні тижня доводилося ходити на роботу. За картоплею до овочового магазину жінка ганяє мене по суботах. А неділя — святий день. Роблю те, що забагнеться. Або й зовсім нічого. І раптом — дощ.

Жінка з дітьми пішла до матері. Може, що-небудь почитати, поки вони з гостин повернуться?

Ні, здається, читати не хочеться. І телевізор остогид. Вийти б на вулицю. Постояти біля парадного. Подихати. За тим дощем хіба подихаєш?

Дивлюся з вікна на голі, лискучі тротуари, на самотніх перехожих, які кудись простують, ховаючись під парасольками, змагаючись із вітром. Пробую вгадати: хто, куди і навіщо пробивається крізь холодну водяну завісу?

Ніяких більш-менш оригінальних припущень знайти не вдається. Йдуть, а чого йдуть — невідомо. Я на їхньому місці носа з хати не вистромив би. А їм, бачте, закортіло прогулятися! Оригінали! У неділю треба дома сидіти. Відпочивати культурно в сімейному колі, а не тинятися під дощем.

Можна було б і чарчину під таку погоду перехилити. Тільки мені й цього не хочеться. І не можна. Почуваюся після горілки зле. Тож і від цього випробуваного людством засобу культурного відпочинку, на жаль, доводиться відмовлятися.

На очі попало власне фото двадцятирічної давності. Ним дружина для чогось прикрасила стіну в

нашій спальні. «Ти,— каже,— на цьому фото схожий на Штірліца». Може, й схожий.

Я тоді ще був вільний козак. Кудись бігав ввечерами після роботи. Навіть у неділю батьківської домівки не тримався.

Куди ж ото я бігав? І для чого? Либонь, на побачення до нинішньої моєї дружини. А може, до майбутньої дружини когось іншого? Не пригадується якось. Повипадав з пам'яті весь той нікому не потрібний дріб'язок. Без нього спокійніше. І сумніви не точать — ту обрав чи не ту? Якби не дощ, почувався б на сто відсотків щасливою людиною: неділя, культурний відпочинок, що мені хочеться, те й роблю...

Аж тут нахабно починає дзеленчати телефон. Видно, котрийсь із моїх нечисленних і не таких уже близьких приятелів телефонує.

Ну що їм від мене треба? У неділю, після обіду?

Ти сидиш у власній оселі, відпочиваєш, можна сказати, мислиш над чимось. А в цей час якийсь тип, що називає себе твоїм приятелем, влазить із дурними балачками в душу. Почне довго й нудно випитувати: «Що ти поробляєш? Як почувашся? Як почувуються діти й дружина?»

Потім перекаже зміст якого-небудь нікчемного фільму. З коментарями. Доведеться вислухати, хоч ти вже в кіно давно не ходиш. Фільми тебе не цікавлять, бо нема в них чогось такого... Ну, такого, щоб... Чого саме — не знаю, але однаково нема.

Або ще гірше. Почне базікати про власне здоров'я, про аналізи, кардіограми, тиск. А ти слухай. Співчуйвай. Спілкуйся, хоч тобі добре відомо — аналізи, кардіограми, тиск у всіх однакові.

Я беру телефонну трубку і мовчки чекаю, що з того буде.

У трубку щось клацає і чийсь противний, металевий голос питає:

— Гало-о! Це — Земля? Планета Земля?

Мовляв, як там у тебе з гумором? Жарти розумієш?

Жарти я розумію. Але не люблю. Мої приятелі це знають. Отже, це хтось незнайомий розважається. Нема йому чого робити в неділю після обіду, от він і накручує телефон.

Кинути трубку? Виказати своє роздратування? Потішити нахабу? Не діждеться.

— Так, це планета Земля, — імітуючи цілковитий спокій і байдужість, відповідаю телефонному хуліганові.

Від того спокою й байдужості йому аж заціпило. Не сподівався, харцизяко? Одержуй. Чого ж мовчиш? Шукає, либонь, гідне продовження свого дурного жарту.

— Ну і як там у вас на Землі? — спромігся нарешті на нове питання власник противного металевого голосу.

Я виглядаю у вікно. Дощ аж хлющить. Порозганяв з вулиці останніх перехожих. Ранні листопадові сутінки повзуть над тротуарами, збираються під стінами нахнюплених будинків.

— Дощ у нас іде, — інформую розгубленого «інопланетянина». — Дощ, вітер, холодно. Паскудна погода. І це, врахуйте, в неділю, коли люди відпочивають. У таку погоду добрий господар собаки на вулицю не вижене...

— Пробачте, — зупиняє він потік моєї інформації, — а як ви виглядаєте?

— Моя дружина стверджує, що колись я був схожий на Штірліца...

— А що таке штірліц? — спробував невдало пожартувати мій співрозмовник.

Ну, я тобі цього не подарую, я тобі зараз як вріжу! На питання питаннями. Ач, гуморист знайшовся!

— А що у вас новенького? Як погода? Може, щось цікаве трапилося на вашій планеті? Викладайте. Не соромтеся.

У трубку — тиша. Не чекали від мене такого повороту. Не підготувалися. Зараз швиргнуть з досади трубку. Або лаятися почнуть, щоб хоч чимось мені дошкулити.

Нарешті щось знову клацнуло, той же голос чемно вибачився (ввічливий, бачте!) і промовив:

— Мені довелося зв'язатися з нашою метеослужбою, тому й затримався із відповідями. Уявіть, у нас теж погана погода: мряка, вітер і крикси. Крикси — це непередбачені коливання гравітації. У вас на Землі їх не буває. А найбільша, найгучніша сенсація сьогоднішнього дня — це, виявляється, наша з вами розмова. Ми на кілька хвилин підключилися до земної телефонної мережі. І ось уже з'ясували — молоді земляни схожі на штірліца. А деякі наші вчені доводили, що ви взагалі ні на що не схожі... Пробачте, але ми змушені відключитися. Вичерпано всі енергозапаси нашої планетної системи. Якщо ви не заперечуєте, ми вам ще коли-небудь зателефонуємо...

І він справді відключився.

Не вилаявся навіть.

Ще якийсь час я стояв біля телефону. Жартівники у подібних випадках люблять передзвонювати кілька разів, щоб дошкулити своїй жертві. Але дзвінків більше не було.

За вікнами перішив дощ, псуючи невпинним шерхотінням мій недільний відпочинок. Та клята погода наvertsала до якихось дивних роздумів.

А якщо це був не жарт? Може, справді, підключився хтось до земної телефонної мережі? Це вже не

так і складно. Принаймні до моєї лінії хто тільки не підключався. Якщо це не жарт, то треба було розказувати не про погоду. А про таке... Ну, про таке, щоб їм закортіло ще раз зателефонувати, бо ж погода у них нічим особливим не відрізняється від нашої. Хіба що криксами.

Я думав, мислив, сушив голову над тим, що треба було сказати, прикидав і сяк, і так. Про Землю. Про людей. Як у нас тут. Що й до чого. Думав і нічого цікавого вигадати не міг, бо ж, виявляється, я про Землю, про людей знаю небагато.

«Ні, це таки, напевно, хтось пожартував»,— заспокоїв себе і ліг спочивати. Це вже так у мене заведено— у неділю роблю те, що хочеться. Наприклад, сплю до обіду. І після.

АДРЕСА ВЛАСНОГО ДОМУ

Велика стрілка електрогодинника паралітично сіпнула і стала проти цифри 12. І тоді всі в конторі заметушилися, посхоплювалися з місць, радісно загомоніли, наче закінчення чергового службового дня було чимось незвичайним.

Разом з усіма схопився з місця Юлій Прохорович Удовиченко. Однією рукою шпурляв папери до шухляд письмового столу, другою — намагався упхати до портфеля порожній термос, у якому приносив щоденно на роботу півлітра міцної чорної кави. В тому ж таки темпі, вхопивши портфель в зуби, він одягнув плаща, настромив на голову капелюха і вихопився з гуртом співробітників з дверей контори.

І от саме тут щось дивне найшло на Юлія Прохоровича — несподівано, з незрозумілих причин (або й зовсім без них) він забув адресу свого рідного дому.

Все інше пам'ятав, у всіх обставинах власної біографії орієнтувався чудово, всю географію міста, в якому прожив тридцять п'ять років, тримав у голові, навіть номер квартирного телефону зберігся в пам'яті, а от де, на якій вулиці, в якому районі, в якому будинку мешкає, бідолаха Удовиченко згадати не міг.

«Може, загубив ту інформацію, коли біг від робочого місця до виходу?» — вдався до майже фантастичного припущення Юлій Прохорович.

Оскільки нічого кращого на думку не спадало, він повернувся назад і вже спокійно, без поспіху пройшовся знайомими конторськими коридорами. Обмацував поглядом кожен паркетину, кожен куточок, але нічого не знаходилося в дзвінкій коридорній порожнечі.

Співробітників біля виходу вже не було. Юлій Прохорович потупцював на тротуарі, мов той казковий богатир на роздоріжжі. Куди ж, у який бік рушати? Наліво, направо чи, може, прямо? Де знайдеш, а де загубиш? Виразно уявляв затишну, теплу свою квартиру, обличчя дружини, дітей, зручні домашні капці, паруючу миску свіжозвареного борщу, до якої він не знав дороги.

Почувався незатишно під нудним осіннім дощем. Йому стало шкода самого себе, аж сльози на очі набігли. Та сльозами лихові не зарадиш.

Можна, звичайно, звернутися до довідкового бюро. Десь у центрі міста він бачив кіоски цієї служби. Але ж, поки до них доїдеш, поки одержиш потрібну довідку, і борщ захолоне. Та іншого вибору не було.

Довго їхав переповненим тролейбусом до центру. Стояв на одній нозі в тісному гурті тих, хто поспішав додому. Вони видавалися йому щасливцями, які володіють неоціненними скарбами — кожен пасажир мав у голові власну адресу.

Дівчина в довідковому кіоску вислухала його в міру люб'язно і охоче зголосилася допомогти. Тільки перепитала, чи справді товариша Удовиченка, адресу якого він розшукує, звать Юлієм Прохоровичем і чи той товариш народився у 1946 році.

Тут Юлій Прохорович не втримався і бовкнув: «Не сумнівайтесь. Бо ж товариш Удовиченко це я, так би мовити, власною персоною. І ще пам'ятаю, коли народився і як мене назвали при цьому».

Після такої заяви, яка, погодьтеся, виглядала досить підозріло, дівчина пообіцяла йому негайне знайомство з міліцією, витверезником і порадила йти додому.

Він хотів їй щось пояснити, та перспектива знайомства з охоронцями громадського порядку і витверезником видалася Юлієві Прохоровичу маловтішною.

Залишався останній шанс — зателефонувати додому і спитати, де, за якою адресою зварено сьогодні для нього свіжий борщ. Хай дружина думає, що хоче! Міліцію вона не покличе, а потім він спробує їй все пояснити. Якщо вона, звичайно, захоче його вислухати.

Домашній телефон був зайнятий. Юлій Прохорович згадав, що саме в цю пору діти виконують домашні завдання. Отже, йде безперервний обмін інформацією про вирішені й невирішені задачі, виконані й невиконані вправи. Так триватиме десь до десятої години. Борщ остаточно захолоне. Дружина казатиметься, відтворюючи в своїй уяві яскраві картини сумнівних пригод чоловіка.

А чоловік тим часом сидів у кафе над чашкою кави, самотній, голодний, обтяжений гіркими думками, і намагався бодай приблизно згадати місце своєї постійної ночівлі.

Прибиральниця й офіціантка підозріло поглядали на дивного відвідувача і, хоч нічого особливого не

помітили, про всяк випадок застерегли його: «У нас... той... із собою приносити й розпивати... суворо забороняється...»

Він нічого не приніс і нічого не збирався розпивати, однак почуття власної беззахисності, невлаштованості, самотності змусили Юлія Прохоровича залишити цей заклад громадського харчування. Адже й тут він нікому і нічого пояснити не зможе. Ніхто йому не повірить. Гору візьмуть підозри...

І він поїхав на вокзал. Удовиченкові здавалося, що там, у неспинному пасажирському вирі, ніхто не звертатиме уваги на стомлену, трохи церелякану людину з портфелем. Звичайний собі службовець, що їде або повертається з відрядження. Або зустрічає гостей із спорідненої установи. Чи перевіряючих з установи вищого рангу.

Справді, на вокзалі Юлій Прохорович знайшов бажаний спокій. Йому навіть вдалося себе переконати в тому, що він кудись їде, що його послано керівництвом контори у відрядження.

Ця версія, до речі, годиться й для дружини. Тим відрядженням усе можна буде пояснити, викликати її на вокзал з електробритвою. А тоді він скаже, що, на жаль, квитків у касі на потрібний поїзд немає і тому він завтра полетить літаком. Вони поїдуть з вокзалу додому, жінка розігріє борщ, подасть теплі капці...

...Він, виявляється, погано знав свою дружину, недооцінив її чудові організаторські здібності, вміння енергійно вирішувати складні побутові задачі.

Його повідомлення про відсутність квитків на поїзд до Ямгорода жінка зустріла здивованим і навіть дещо презирливим поглядом. «Як це нема?!— гукнула вона обурено.— Людину послано в терміновій, державної ваги справі, а в них квитків нема?! Чекай, я зараз візьмуся за цих бюрократів!»

Квиток знайшовся. Із сльозами на очах прощався Юлій Прохорович з дружиною. І вона, зворушена його печаллю, теж трохи поплакала на його нешироких грудях.

«Ріднесенька моя,— казав із невідомим сумом Юлій Прохорович. — Якби ж ти знала, до чого мені не хочеться їхати».

«Любий мій, — заспокоювала вона розчуленого чоловіка. — За нас не хвилюйся. Будемо на тебе чекати. Ой, лишенько, ледве не забула. Я ж, крім бритви, ще й паспорт прихопила. Без паспорта тебе до готелю не впустять».

Слава енергійним, завбачливим, люблячим дружинам! Юлій Прохорович зліз з поїзда на першій же станції. Повертався назад, повторюючи, мов молитву, вчитану в паспорті адресу власного дому. Якби не жінка, невідомо куди заїхав би Юлій Прохорович і чим взагалі ця дивовижна пригода закінчилася б.

Дружині своє несподіване повернення пояснив любов'ю — непереборною й великою. Вона трохи здивувалася, але, як і кожна жінка, в глибині душі була потішена його романтичною нерозважливістю.

А Юлій Прохорович про всяк випадок записав власну адресу на підкладці портфеля. Чорним чорнилом.

ЛІЧБА

Сон тікав від Степана Васильовича, мов собака, що наробив шкоди.

Вже й трамваї за вікнами своє відгуркотіли. І сиди з третього поверху відспівали іменини молодшенької доньки — дворічної Людочки. І якийсь дбайливець вимкнув неонову рекламу держстраху на фасаді будинку. А сон не приходив.

Голова здавалася порожньою, наче там хтось походив із пирососом. Вимело з неї клопоти, хвилювання, сумніви, невеличкі радощі, спогади, сподівання, про які оце саме зараз можна б і подумати. І куди воно все поділося? Вдень від думок голова пухла, а зараз — не дошукаєшся.

Може, то йому лише здавалося, що вони є? Та ні, щось таки було. Людина ж без думок — не людина. Десь читав Степан Васильович, що коли чоловік живе, то він неодмінно про щось мусить думати. Чи, може, навпаки? Коли думає про щось, то тільки тоді й живе.

Думати чомусь не хотілося. Спати — теж. Нічого не хотілося. І от тоді Степан Васильович вирішив рахувати.

«Один, два», — пошепки, щоб не сполохати дружину, почав він і раптом згадав про вчорашній програш улюбленої хокейної команди. Саме таким був рахунок: один — два. Цієї сумної згадки вистачило на півгодини. Ледве не забув за нею про сон і лічбу.

«Три, чотири», — продовжив Степан Васильович і знову зупинився. Згадалися сьогоднішні вечірні прикраси. На репетиції самодіяльного управлінського хору йому ніяк не щастило виконати саме цю нехитру команду диригента: «Три, чотири!» Він то вискакував раніше, то запізнювався. Це всіх дратувало (поспішали ж бо розійтися по домівках). Дійшло до того, що заступник керуючого товариш Кандзюбенко спитав в'їдливо, як ото такий телепень може стільки років відповідати за облік.

Від тієї згадки Степан Васильович кинувся швидше до наступної цифри. «П'ять!» — радісно виголосив він слово, яке змалечку йому подобалося. Але й тут на нього чекала неприємність — саме стільки помилок було в синовому диктанті, який вчителька відповідно й поцінувала.

Шість, сім, вісім не викликали у Степана Васильовича сумних спогадів. «Дивно, — подумалося йому, — що б це значило? Такого бути не може! Ну, звичайно, це ти, Стюпо, забув! Шістсот сімдесят вісім! Саме в цій цифрі друкарка зробила помилку. Вдарила вісімсот сімдесят шість, а ти не помітив. Так і пішло у всій звітності. Управління звинуватили в приписках, а тебе позбавили премії».

Лічба діяла на нього, мов гірка чорна кава без цукру. Лежати вже не міг. Та й хіба влежиш за тими колючими цифрами?! Дев'ять! Саме в звіті про роботу управління за дев'ять місяців було припущено помилку. Десять!! У десятому місяці його позбавили премії. Одинадцять!!! Одинадцять? Одинадцять.

Ходив з кутка в куток, намагаючись згадати що-небудь неприємне. Нічого не згадувалося, хоч плач. Не втримався і поторсав дружину, яка спокійнісінько спала тоді, коли чоловіка обсіли лихі спогади.

Дружина довго не могла второпати, чого від неї вимагають. «Ні, ти мені скажи, які прикрощі у нас пов'язані з цифрою одинадцять!» — не вгамовувався Степан Васильович.

Нарешті вона по-справжньому розсердилася і згадала: «Якщо я не помиляюся, одинадцятого квітня я мала необережність вискочити заміж за одного пришелепкуватого, дурноверхого, безперспективного бевзя. Це тебе влаштовує? А сталося це дванадцять років тому. Мучуся я з тим бевзем у будинку номер тринадцять, квартира — чотирнадцять. І відчепися, дай мені спокій. Я спати хочу».

І, наче й нічого не сталося, вона повернулася до своїх снів. А Степан Васильович заходився шукати в шухлядах їхнє шлюбне свідоцтво. Волів перевірити одержану від дружини інформацію. Після тієї прикрої помилки до будь-яких цифр ставився з підозрою.

ДВЕРІ

Повз ці двері він проходив часто. Не знати скільки разів. По дорозі на роботу. І на зворотному шляху. Проходив і не звертав на них уваги.

А потім якось випадково впав йому в око напис на тих дверях: «Вхід до антисвіту». Напис було зроблено на емальованій білій табличці. Для жарту це було занадто. Жартівники, як правило, обходяться шматочком крейди, вуглинкою, в крайньому разі — кульковою ручкою.

Кілька днів він роздумував над побаченим і нарешті повірив, що то вхід до антисвіту. Або, точніше, захотів повірити, бо кожній людині потрібні двері, в які вона в разі крайньої потреби може постукати, за якими може відкритися щось незвичайне.

Хай ніколи ти не підійдеш до тих заповітних дверей, не наважишся поторсати різьблену старосвітську ручку. Дарма. Їх існування однаково буде щось важити в твоєму житті, надаючи йому хоч якоїсь перспективи.

Отак він і ходив попід тими дверима. З роботи й на роботу. А разом із ним багато інших людей. Тільки ніхто на білу емальовану табличку уваги не звертав. А коли й звертав, то не читав. А коли й читав, то не вірив.

А він вірив: «Прийде та хвилина, — думалося інколи йому, — коли мені все набридне, от тоді я підійду до дверей, відчиню їх і спробую пошукати чогось ліпшого. В крайньому разі — іншого».

Тішився надією кілька років, а до дверей не підходив. Може, боявся розміняти, втратити останній шанс, який врешті-решт надавав його будням привабливості й чарівної загадковості.

Та минув день, коли йому захотілося відчинити двері бодай для того, щоб зазирнути в якесь інше, не

таке одноманітне життя. Все довкола здавалося непривітним і ворожим. Навіть сонце ховалося від нього в пасмах холодного туману. Полаявся з дружиною. На роботі все йшло наперекосяк — він був незадоволений керівництвом, а керівництво сварило його за чужі гріхи. Нарешті пішов дощ. Парасольки в нього не було, і довелося бігти вулицею під холодними патьоками.

Одним словом, він добіг до дверей з білою емальованою табличкою і, не роздумуючи, рвучко відчинив їх.

На порозі навпроти нього стояв добродій з портфелем. З капелюха у того добродія струміла вода, а за його спиною можна було розгледіти вулицю, яка нічим не відрізнялася від сотень інших вулиць. І сам представник антисвіту нагадував йому когось — чи то колега по службі, чи, може, власне зображення в дзеркалі.

Якийсь час вони вивчали один одного, а потім щось, здається, зрозуміли. Сіли на порозі й завели балачку про своє життя-буття. В деталях, у дрібницях були, звичайно, відмінності, та в головному — все сходилося. І радості були однакові, і прикрощі подібні. З'ясувалося, правда, що в антисвіті біле називають чорним і навпаки. Оце, либонь, і вся різниця.

Вони всмак набалакалися, назітхалися і домовилися, що інколи будуть зустрічатися біля дверей з табличкою.

Тим часом дощ в обох світах закінчився. З-під хмар вигулькнуло вечірне сонце. Від того обом стало веселіше. Навіть жартувати почали: мовляв, чи не переплутаємо ми, кому в який світ треба повертатися? На тому й розійшлися. Без особливих наслідків.

Правда, після тієї зустрічі він іноді називає біле чорним і навпаки. На цьому навіть зажив слави такого собі похмурого жартівника. Слава, хоч і невеличка, надала його життю певної привабливості. Так що про двері він уже майже не згадує.

ПОЗА ЧАСОМ

Годинник у вітальні хронічно відставав. За добу—хвилин на десять.

Маленький дзвінкоголосий будильничок у спальні невідомо куди поспішав. Від одного ранкового дзвоника до іншого набігало п'ятнадцять хвилин.

Нікого в квартирі ті дрібні вади в годинниковому господарстві особливо не хвилювали. Господар дому Роман Гресь вважав, що з того навіть певна користь буде. Мовляв, хай сини, Васько та Андрійко, вправляються щоденно в додаванні й відніманні. Може, зрештою котрийсь із них великим математиком стане або в головні бухгалтери виб'ється.

Хлопці справді вправлялися, зв'язуючись із старенькими ходиками, які прикрашали стіну в дитячій кімнаті. Ходики завжди показували точний час. Для цього тільки треба було щовечора підтягати гирю вгору, під самісінький циферблат. На ньому невідомий художник спробував зобразити осяяне радісною усмішкою сонечко, зажурений місяць і всі відомі йому планети.

Так усе тривало, аж поки Романові Петровичу не здалося, що успіхи Васька та Андрійчика в математиці могли б бути вагомішими. Він довго міркував, думав, метикував. По всьому виходило: у великі математики, а тим паче — в головбухи при такому рівні знань сини можуть і не вибитися.

І вирішив Роман Петрович ускладнити щоденні справи біля годинників. Для цього чогось незвичайного робити не довелося. Відтепер ніхто й ніколи стрілки годинників не підганяв уперед і не завертав назад.

За дві доби настінний годинник у вітальні відстав на двадцять хвилин, а дзвінкоголосий будильник у

спальні забіг уперед на півгодини. Через тиждень відставання становило вже майже годину, а будильник колошкав усеньке Гресеве сімейство, коли надворі ще й на світ не благословлялося.

Рівень математичних знань Васька й Андрійчика зростав на очах. Хлопцям доводилося щогодинно вдаватися до складних підрахунків. Шкільні задачки здавалися їм у порівнянні з тими підрахунками дріб'язком. Від перенапруження рятували тільки ходики, які завжди дарували хлопцям правильні відповіді.

А того дня ходики зупинилися. Щось у них зіпсувалося, і стрілки стали на сьомій годині. У цей час годинник у вітальні показував ще тільки восьму годину вечора вчорашнього дня. Будильник у спальні вже забіг далеко в завтрашній день.

Це певною мірою ускладнило орієнтацію в часі. Після тривалих і безуспішних підрахунків Романові Петровичу здалося, що сталось це в суботу, бо на роботу він не йшов, Васька й Андрійчика вдома не було (мабуть, пішли до школи), дружина теж була відсутня — помандрувала до перукарні, готуючись до відвідин театру.

«Отже, все-таки субота», — сказав сам собі Роман Петрович і зайшов до дитячої кімнати. Там панувала напівтемрява. За вікнами ледь-ледь сіріло. Ранок.

І тут у вітальні хтось увімкнув телевізор. До Романа Петровича долинула знайома мелодія передачі «На добраніч, діти!» Дещо здивований цією обставиною, Роман Петрович обережно зазирнув до вітальні.

Нічого особливого він там не побачив. Сяла на повну потужність кришталева люстра. Васько й Андрій сиділи перед телевізором і дивилися з байдужим виглядом старий мультик. Так, як учора. А може, позавчора? Чи на минулому тижні?

Ні, либонь-таки, сьогодні п'ятниця. Він прийшов з роботи, хлопці дивилися телевізор, а дружина... А дружина пішла до перукарні, бо сьогодні увечері вони збираються до театру. Стривайте, але до театру вони збиралися йти в суботу! А в дитячій кімнаті ще й на світ не благословлялося, день ще не починався. Тільки знову ж таки — який? П'ятниця? Субота?

Навшпиньках підійшов до дверей спальні, тихенько їх прочинив, і в очі йому вдарили яскраві сонячні промені. Не одразу розгледів дружину. Вона ридала, впавши поперек їхнього великого двоспального ліжка.

Може, й кинувся б заспокоювати жінку, та угледів її елегантну зачіску, якої не мала ні в п'ятницю, ні зранку в суботу. Востаннє вона відвідала перукарню, здається, в минулому році. А втім, може, й позаминулому?

Остаточо заплутавшись, Роман Петрович повернувся до коридора, сповнений непевних, але тривожних підозр.

«Догрався, — лайнув себе. — Жінка давно просила поладити годинники, а я все про майбутнє наших синів думав. От і маєш: у вітальні — вчорашній вечір, у спальні — завтрашній день, у дитячій кімнаті — ранок невідомо якого дня, коридор — взагалі поза всякими часовими вимірами».

Можна було, наче нічого не трапилося, зайти до вітальні, приєднатися до синів, які дивляться телевізор, і одержати ще раз добрячу прочуханку від дружини за пізні повернення додому («Знову в пивному барі з приятелями кутки обтирав! А діти від рук відбилися! А я теж право маю на відпочинок!»).

Ні, у вчорашній вечір Романові Петровичу влазити вдруге не захотілося. Чи не краще перескочити у день

завтрашній? Принаймні не доведеться нудьгувати цілий вечір в театрі.

Але над чим, з якої причини так гірко ридає в тому завтрашньому дні його рідна жіночка? У театрі побувала. Відпочила, так би мовити, культурно. Зачіску гарну зробила. Невже вистава на неї так подіяла? Тільки навряд. Від місцевого театру таких трагічних потрясінь сподіватися не доводилось. Не інакше Роман Петрович знову щось устругнув. І в минулому був винний, і в майбутньому не виправився. І там лайка і плач, і там плач і лайка...

Роман Петрович від усього того ледве сам не заплакав. Не бачив кінця й краю тій безконечній круговерті сліз і докорів. Тому, либонь, майже підсвідомо потягло його до дитячої кімнати. Там хоч тихо було. Час зупинився, розтанув у вічному передранковому присмерку.

«Сяду й тихенько сидітиму, — вирішив Роман Петрович. — І ніхто не влізе до мене із сльозами, докорами, сваркою, проблемами, які я вирішувати не здатний. Кожен житиме в своєму часовому вимірі».

Він тихенько сів біля вікна в дитячій кімнаті і почав дивитися у той бік, де збиралося зійти сонце. Сонце не сходило.

Скільки він так просидів — невідомо. Годину, день, тиждень, місяць, рік... Потім з учорашнього дня прийшли Васько й Андрійчик, полагодили старенькі ходики. І Роман Петрович поплентався у день завтрашній перепрошувати дружину за те, що на виставі не втримався, заснув, та ще й хропів на весь зал.

ПОМИЛКА У ЗВІТНОСТІ

Жарт

Андрій Сергійович не вірив у любов. Вважав її вигадкою сентиментальних тюхтїв, недолугих поетів-піснярів і легковажних школярок-дев'ятикласниць. Зверхньо й уїдливо посміхався, коли в його присутності заходила мова про кохання. Навіть коли керівництво настійно запропонувало йому написати те злощасне пояснення, Андрій Сергійович про якісь там ніжні почуття й не згадав одразу.

Пояснення його не лякало. Припустився прикрої помилки у звітності — відповідай. Причинами цікавитесь? Будь ласка! Скільки завгодно! На вибір! Одна за другу краща й переконливіша. Помилка друкарки — раз. Несподіване підвищення артеріального тиску, помножене на знижену кислотність, — два. Неточна й безвідповідальна інформація з місць — три..

І от саме тут тридцятип'ятирічний економіст-плановик повівся вкрай необачно й нерозважливо — йому чомусь закортіло з'ясувати (бодай для самого себе) справжню причину.

Треба було відразу позбавитися того бажання. Воно, безумовно, свідчило про якийсь внутрішній розлад, відхилення, тимчасову ненормальність. Андрій Сергійович цього не зробив. Почав згадувати, про що ж він думав насправді, сидячи над оперативним звітом.

Той день взагалі почався якимось незвичайно. Зранку, по дорозі на роботу, він чомусь згадав Тетяну Миколаївну з відділу організації і комплектування. Отак йшов і думав про неї, а не про останні події на футбольному чемпіонаті чи там майбутню відпустку.

Думав, думав і нічого особливого не надумав. Усмішка її згадалася і голос. Звичайна усмішка. Зви-

чайний голос звичайнісінької тридцятирічної незаміжньої співробітниці відділу організації і комплектування.

Може, ранок так на нього подіяв — незвичайний, лагідний, весняний, а може, програш улюбленої футбольної команди, програш, про який і згадувати не хотілося. Що б там не було, тільки Тетяна Миколаївна не йшла йому з голови й тоді, коли він взявся складати оперативне зведення.

З приємністю продовжив ранкові розмірковування і нарешті дійшов висновку, що Тетяна Миколаївна таки, нівроку, симпатична молодичка. Чи не найсимпатичніша серед жінок відділу організації і комплектування. І не тільки відділу, а й всього їхнього управління. І не тільки управління, а й взагалі вона за всіма показниками переважає знайомих Андрію Сергійовичу дівчат і жінок.

Схвильований тим відкриттям, він і прогавив помилку, за яку доводиться платити черговим поясненням.

Пояснення Андрій Сергійович, звичайно, нашкрібає. Але чому з думок не йде Тетяна Миколаївна? Збагнути цього він не міг. Знову з приємністю згадувалася усмішка Тетяни Миколаївни, чудовий мелодійний голос, вся вона — зворушливо, ніжна й не схожа на інших.

І отут він згадав про кохання, про кохання, в яке досі не вірив. Воно все легко й просто пояснювало. Щасливий, усміхнений, радісний Андрій Сергійович схопив ручку й написав: «Пояснення. Я припустився помилки, бо люблю Тетяну Миколаївну з відділу організації і комплектування».

Це йому, звичайно, так не минулося. За легковажне ставлення до виконання службових обов'язків Андрію Сергійовичу оголосили сувору догану, обговорили

його поведінку на поширеному засіданні місцевкому, позбавили квартальної премії, перенесли відпустку з літа на зиму.

Після цього Тетяна Миколаївна, скорена силою і глибиною його почуттів, погодилася вийти заміж за Андрія Сергійовича.

Узимку вони поїхали в Карпати, і там Андрій Сергійович переконався в тому, що зимовий відпочинок має свої переваги.

ТІЛЬКИ ПРО ЛЮБОВ

— Сьогодні в нас день відпочинку,— сказала вона майже категорично.— Від усього. Ніяких проблем. Ніяких розмов про ті проблеми. Навіть думати забороняється про них.

— Ой ти розумнице моя!— вигукнув він, захоплений її пропозицією.— Невже справді ми сьогодні відпочиваємо? Не думаємо?! Навіть не пробуємо думати?

— Так, справді, — запевнила вона його з властивою молодим жінкам рішучістю.

— Ти не думаєш про свою школу...

— Так, я не думаю про свою школу, про своїх невинуватих ледарів-шестикласників. А ти — про дисертацію, лабораторію, сварку з керівником лабораторії...

— А ти — про складні стосунки з вчителькою географії Степанидою Дмитрівною.

— А я чути сьогодні не хочу про підозрілі успіхи старшого наукового співробітника Терентія Озаківського. Викинь це прізвище з голови. Хоч на сьогоднішній день.

— Гарзд. Тільки й ти не згадуй про туалети Люд-

мили Юхимівни. Я з ними знайомий краще, ніж з твоїми...

— Домовилися — ніяких думок. Відпочиваємо від постійних балачок і зітхань про ремонт нашого помешкання, погану погоду, відпустку біля моря...

— Передплатні й макулатурні видання, гарнітур для спальні,— він рішуче продовжив перелік.

— А може, про гарнітур подумаємо?— вона спробувала зупинити чоловіка, виявляючи властиву молодим жінкам непослідовність.

Чоловік не пішов на компроміс, і вона, скорена його непохитністю, погодилася не думати ще й про нову сукню, зимовий козушок, стереопрोगравач. Йому ж довелося зректися футболу, хокею, можливої премії, малоймовірної перспективи на придбання автомобіля.

За машину їй довелося віддати мрії про дачу, поїздки на озеро Балатон, японську парасольку.

Досить легко вони погодилися не згадувати сьогодні вистави місцевих театрів, не обговорювати програми естрадних співаків, не переказувати прочитані останнім часом книжки, не говорити про транспортні пригоди...

Коли все було обумовлено, коли від усього вони відмовилися, почався абсолютний, справжній, нічим не затьмарений день відпочинку. Сиділи поряд, насолоджуючись ним.

— Не думаєш?— питала вона про всяк випадок.

— Не думаю,— відповідав він.

— Ні про що не думаєш?

— Повна порожнеча.

— Так тримати,— командувала вона.

— Тримаю,— озивався він.

Минула година, і раптом їй закортіло про щось подумати. І йому теж.

Дивилися одне на одного, перебираючи в пам'яті асортимент того, над чим заборонили собі сушити голови. Пробували знайти щось таке, що не потрапило до того довжелезного списку. І не знаходили.

Змучена тими пошуками, вона, мов шукаючи допомоги, ніжно взяла його правицю.

І тут вони знайшли те, що шукали.

— Любий, ми, здається, забули накласти заборону на думки про наше кохання.

— Невже?

— Давненько за всіма іншими справами про нього не згадували. От і забули.

— Що ж ти пропонуєш, люба? — чомусь схвилювався він.

— Доведеться все-таки подумати про любов. Нічого не вдієш. Було б не забувати.

— Гаразд, — зітхнув він. — Але за однієї умови — думаємо тільки про любов.

Вони почали думати про любов. Тільки про любов. І, як не дивно, цього їм вистачило на весь вихідний день.

ВІДЬМА

Моя дружина — відьма. Усміхаєтеся? Мовляв, ви свою жіночку ще й не так називаєте? Але ж то сперсердя, під гарячу руку.

Я собі такої розкоші дозволити не можу. Навіть подумки не наважуюсь її сварити — однаково дізнається, бо жінка моя відьма справжня, без підробки.

Ще як дівкою була, до себе причарувала. Я ж про неї нічого такого не думав, уваги на ту чорнявку не звертав. Аж якось на танцях відчуваю: дивиться вона на мене, а чого дивиться — незрозуміло, що її погляд має означати — збагнути не можу.

Я вже й так, і сяк. Ближче підійшов, балачку про погоду завів. А вона тільки зирить на мене, наскрізь тим поглядом пропікаючи. Так я нічого й не зрозумів і не збагнув. Довелося одружитися з нею. Думав, тут уже вона мені все викладе: чого дивилася і що при цьому мала на меті.

Тільки нічого вона мені не сказала путнього. Як не підступав, а дружинонька моя законна жартами одбувається. «Причарувати, — каже, — тебе хотіла». — «Ну, — питаю, — причарувала?» — «Звісно, причарувала. Я ж — відьма», — каже й цілує так, що аж у голові паморочиться.

Я не вірив їй, але й не сердився. Причарувала, то й причарувала. Живемо рік, другий, третій. Відчуваю — щось не так. У нормальних людей любов з часом минає. Дехто навіть розлуку бере. А я тих відьомських чар розвіяти не можу. Люблю свою жінку, і чим далі, тим міцніше. Навіть тоді, коли її близько нема. Як уже це їй на відстані вдається — сам не знаю.

Буває, із дружочками-приятельочками після роботи зберемося на пиво. І до пива, звісна річ, у таких випадках щось знаходиться. Пива ще сьорбнути вдається, а як доходить справа до чогось істотнішого — дзуськи. Наче хтось мене за руку тримає. Приятельочки регочуться: «От дурний, звідки твоя вірна дружинонька знатиме: пиво ти вживав чи «Біле міцне»? Цього навіть автоінспекція встановити не може. Ну спробуй, переконайся».

Кілька разів, пересилиючи себе, пробував. Так вона мені точно викладала: що пив, скільки і навіть з ким. Без аналізів і електронних пристроїв. Таку б відьмочку в автоінспекцію! Та у нас аварійність на дорогах удесятеро зменшилася б.

Після кількох невдалих спроб я поклав собі більше не ризикувати, не випробовувати її талантів. Не втри-

мався тільки, поскаржився на гірку долю своїй відьмочці: «Ти хоча б подумала про мій чоловічий авторитет. Я ж серед хлопців мов та біла ворона». А вона мені на скаргу: «Не хвилюйся, не переживай. Матимеш натомість щось інше».

І справді, мене скоро бригадиром настановили, до технікуму вечірнього вступив. А коли вже почали виступати в начальники дільниці, я не втримався — совість замучила. Пішов до керівництва і щиросердо признався, чиїх то рук справа.

Що мені на це сказали? Усміхатися почали так, як оце ви. «Передайте, — кажуть, — вашій шановній дружині вітання і спитайте, чи не погодиться вона у відділі кадрів на роботу стати».

Вітання я, звичайно, переказав, а про інше промовчав. Цього ще не вистачало — відьма у відділі кадрів. Хай вже я один буду якось мучитися.

А, крім того, з її здібностями вона мені дома потрібна. Он діти підростають. Тільки, мені здається, з дітьми їй важче. Вони ниньки розумні пішли — їх звичайними відьомськими чарами не візьмеш.

МОРОЗИВО З ПОЛУНИЧНИМ ВАРЕННЯМ

— Ох, Лебеденко, Лебеденко! Ну що накажеш з тобою робити?! — Варвара Кирилівна з щирою безнадією дивилася на Мишка. — Знову не вивчив урок. Знову «двійка».

Їй ніяк не хотілося ставити ту злощасну «двійку». Та що поробиш, коли цей симпатичний, кмітливий хлопча не має навіть уявлення про таку досить помітну в історії подію, як відкриття Америки. Стоїть, кліпає очима, намагаючись хоч приблизно здогадати-

ся, що ж то за один був не відомий Мишкові добродій Христофор Колумб.

Ні, Варвара Кирилівна таки поставить «двійку». На щось більше сподіватися не варто, бо до підручника історії Мишко вчора зазирнути не встиг. Та яка вже там могла бути історія, коли саме вчора Славко, старший брат Мишка, подарував йому складений власноручно за найновішими схемами транзисторний приймач, не більший за сірникову коробочку.

Це таке хобі в Славка, тобто захоплення в неробочий час. А взагалі-то він працює в якомусь дуже солідному науковому закладі, де складають щось значно важливіше й потрібніше, аніж мікротранзисторні приймачі. Після того складання лишаються різні зайві деталі, з яких молодший лаборант Славко Лебеденко й конструє свої радіоіграшки в порядку, так би мовити, технічної самодіяльності. Його за це навіть один доктор наук хвалив і запрошував відрегулювати щойно придбаний кольоровий телевізор.

Що не кажіть, а Славко — молодець! Приймач вищого класний. Вони його детально випробували і дома, і в дворі. А потім з нагоди успішного випробування Славко запросив свого молодшого брата до кафе і почастивав морозивом, та ще й з полуничним варенням.

У кафе вони увімкнули транзистор, і всі почали танцювати під музику, що линула з Мишкового кулака. А Славко танцював з якоюсь дівчиною. Це було справжнє свято, за яке сьогодні доводилось заплатити «двійкою» з історії середніх віків. Це була дика несправедливість!

Мишко кліпає очима перед Варварою Кирилівною, і сльози набігають йому на очі. По-перше, «двійка» йому не потрібна, а по-друге (і це найголовніше), приймач, яким йому так кортіло похвалитися перед

хлопцями з класу, перестав працювати. Що з ним трапилось? Невідомо.

Либонь, в усьому винен Вадим Танцюра, який то-рохнув сьогодні уранці Мишка по кишені, де лежав приймач, важкелезним портфелем. У такий спосіб Вадим завжди виявляє прихильність до свого ліпшого приятеля Мишка Лебеденка. Та після цього приймач мов заціпило. І зараз Мишко стискав його в спітнілій долоні, ледь не плачучи від досади.

— Ох, Лебеденко, Лебеденко!— скрушно повторила Варвара Кирилівна.— Ну що накажеш з тобою робити? «Двійка». «Двійка» тобі за Америку і за Христофора Колумба.

Мишко, в котрий вже раз за сьогоднішній ранок, з безнадійною впертістю натиснув маленьку кнопку, якою вмикався приймач. В цю мить особливо яскраво згадалося вчорашнє кафе, морозиво з полуничним варенням, музика, що линула прямо з його долоні. Отак би все життя, щоб морозиво, музика, свято, а «двійки» за Колумба хай одержує хтось інший.

Варвара Кирилівна простягла руку до Мишкового щоденника, а Мишко з відчаєм, немов це могло його порятувати, крутнув коліщатко, яке вчора несло його на радіохвилях навколо землі.

І тут сталося те, чого Мишко Лебеденко, учень шостого класу 173-ї школи, потім довго, аж поки не вивчився на кандидата технічних наук, збагнути не міг. Світ немов крутнувся дзигною навколо нього. Потім блиснули вогнисті блискавки. Мишко заплющив очі. А коли їх розплющив, то побачив, що він знаходиться зовсім не в кабінеті історії своєї рідної школи, а в кафе.

Перед ним стояла мисочка з морозивом, присмаченим полуничним варенням. Поряд сидів і посміхався Славко.

— Що з тобою, Михайле?— спитав старший Лебеденко, спостерігши здивування на обличчі брата.— Ти давай натискай на морозиво, не соромся. Ми його заслужили. Та що з тобою?

— Нічого,— прошепотів спантелечений Мишко.— Мені здалося, що я в школі. На уроці історії. Мене спитали, хто такий Христофор Колумб...

— Та кинь ти про школу, братухо! До чого тут Колумб і якась історія? От дивак!

Мишко сам собі в цю хвилину здавався диваком. Він вже не знав, не міг пояснити, що ж було більшою реальністю — школа чи кафе? Ні, мабуть-таки, школа, урок історії йому привиділись, а кафе, морозиво з полуничним варенням, Славко були справжніми, принаймні ця реальність нічим йому не загрожувала, навпаки — пропонувала спокусливі речі. І він охоче сприйняв її.

Мишко з приємністю з'їв двісті грамів морозива і очікувально подивився на Славка. Той не забарився з командою:

— Вмикай!

Легенький сумнів кольнув Мишка, але він не звернув на нього належної уваги, натиснув кнопку і крутнув коліщатко. Щось яскраве блиснуло у нього перед очима, світ крутнувся дзигною, аж у голові трохи запаморочилося. Мишко заплющив очі, а коли розплющив, то замість Славка знову побачив Варвару Кирилівну, а замість кафе — кабінет історії своєї рідної школи.

— Ох, Лебеденко, Лебеденко! — знову сказала Варвара Кирилівна.— Ну що накажеш з тобою робити? «Двійка».

Ні, реальністю була таки школа, ганьба за невивчений урок, а кафе — то лише яскрава згадка про вчорашнє свято, про випробування приймача.

Варвара Кирилівна потяглась до щоденника. А Мишко на всяк випадок знову крутнув коліщатко.

Світ дзигною пішов навколо нього. Вдарила блискавка, і Мишко знову опинився в кафе перед мисочкою з морозивом, а поряд сидів і посміхався Славко, питаючи про причини здивування, яке він побачив на Мишковому обличчі.

Він з'їв ще одну порцію морозива з полуничним варенням і тепер вже не без цікавості чекав команди брата на продовження випробувань приймача. Розумів, що нічим приємним це випробування не закінчиться. Майже напевне знав, що зараз знову опиниться в класі перед Варварою Кирилівною, та команду виконав. У роті було ще холодно від морозива, а Варвара Кирилівна знову ставила своє риторичне питання про те, що їй робити з Мишком Лебеденком, який не знає, хто такий Христофор Колумб, і тяглась до щоденника, збираючись залишити в ньому прикру, ганебно прикру «двійку».

Якби не загроза «двійки», Мишко ніколи б не наважився втретє повторити свої вправи з приймачем. У крайньому разі трохи б подумав, чи варто знову стрибати у вчорашній день. Та роздумувати було ніколи. Він швиденько повернувся до кафе і з'їв третю двохсотграмову порцію морозива з полуничним варенням.

Правду кажучи, цього вже було забагато навіть для Мишка Лебеденка, відомого в класі ласуна. Горло задерев'яніло від холоду. А Славко, якому кортіло швидше продовжити випробування приймача, ще й підганяє, дивується з такої поведінки брата.

Четверте й п'яте своє повернення до кафе Мишко запам'ятав погано. Було холодно, здавалося, що живіт у нього натоптаний солодкою кригою. І розмова з Славком не виходила — замість слів з горла вдавалося видобути якесь нерозбірливе сичання...

Треба щось робити, на щось зважитись. Як діє цей клятий транзисторний приймач, Мишко не розумів, та це було не так вже й важливо. Головне Лебеденко розумів — приймач починав працювати, перекидати його з дня в день, коли натискуєш кнопку і крутиш коліщатко.

Отже, треба лише в якусь мить зважитися і зупинити цю часову карусель: чи там — в кафе, чи тут — в кабінеті історії. От тільки де?

На перший погляд здавалося, що в кафе краще. Веселе свято буде продовжено, він одержить ще одну порцію морозива з полуничним варенням, послухає музику.

Від згадки про морозиво Мишка почало нудити. Ні, тільки не це! А хіба «двійка» краще?

Розпачливо дивився Мишко на те, як Варвара Кирилівна розкриває його щоденник. Він відкрив рот, пробуючи щось пояснити, хоч розумів, якою нісенітницею виглядатимуть ці пояснення.

— Ти щось хочеш сказати, Лебеденко? — суворо спитала Варвара Кирилівна.

— В-в-варвар-р-ра Кир-рилівно... — просичав, клацаючи зубами, Мишко.

— Що з тобою, Лебеденко? — в очах суворої вчительки засвітився вогник цікавості й співчуття.

— Не... не... с-с-ставте... Я... Я... — намагався вичавити з себе якісь слова Мишко.

— А ти часом не хворий? — вже з відвертим співчуттям запитала Варвара Кирилівна.

— Хворий! Він хворий! — загукав з задньої партії кращий Мишковий приятель Вадим Танцюра.

— Ану підійди ближче, — сказала Варвара Кирилівна і простягла руку до Мишкового лоба. — Ой, лишенько, та ти ж весь холодний, мов крижинка. Що з тобою, хлопче?

Мишко волів не пояснювати, досить вже й того, що справи його у Варвари Кирилівни, здається, повертаються на краще.

— Негайно йди до лікаря, — наказала вчителька. — Невже не можна одразу сказати, що ти важко хворий. А я зовсім було збиралась поставити «двійку» хворій дитині, запідозривши її в тому, що вона не знає, хто такий Христофор Колумб.

Радий з того, що так легко вискочив з цієї халепи, Мишко вийшов з класу.

Увечері Славко прийшов з роботи і полагодив приймач, після чого той вже нікого нікуди не перекидав і був абсолютно безпечним у користуванні.

ПОВНЕ МІСЯЧНЕ ЗАТЕМНЕННЯ

З чайної вони вийшли пізно. Самотній ліхтар, який прикрашав майдан біля цього відомого в Данилівці культурно-побутового закладу, безуспішно змагався з пільмою. Вона густо залягла на вулицях села, заховала все — будиночки, сади, городи, ставок...

— Засиділися ми, хлопці, забалакалися, — сказав Романченко.

— Темно як! Хоч в око стрельни! — відгукнувся на цю мову котрийсь із Романченкових приятелів. — Скільки вже говорено про освітлення на вулицях?! Дарма! Не дбають у нас про культурний побут.

Товариство заходилося жваво обговорювати питання культурного будівництва на терені їхньої рідної Данилівки.

А Романченка в цю пізню пору хвилювало інше. З чайної додому він при якому завгодно освітленні втрапить. Навіть у такій пільмі стежку намацає, поповзом, а до хати добереться, до рідної жіночки і діточок.

Тільки чим він цього разу пояснюватиме своє пізне повернення? З діточками простіше — певне, вже по-снули. А дружина, либонь, сидить на верандочці їхнього нового ошатного будинку, на дорогу поглядає, чекаючи чоловіка, і готується до малоприємної розмови.

Ат! Де наша не пропадала! Романченко махнув рукою на родинні ускладнення, що чекали його, попрощався з друзями й сміливо пірнув у густу темряву знайомої вулиці.

Ноги справді впевнено робили те, що від них вимагалось. Жодного разу не перечепилися. Навіть баюру біля хати старої Омельчихи обійшли.

А невдячний Романченко саме на них, на цих свідомих обов'язку трудяг, вирішив зіпхнути свою вину. Та ще на відсутність нормального освітлення — штучного або природного. Нічого кращого надумати йому не вдалося.

— Вір не вір, жінко, а я заблукав,— переступаючи поріг, почав Романченко. — З дороги збився. Кляті ноги невідомо куди мене занесли. А тут ще й темрява така, хоч в око стрель. Не видно ні місяця, ні зірок. І де той місяць подівся? Електрики на вулицях чи й дочекаємося коли, а місяць зник.

Ой і перепаде йому зараз за той місяць від дружини. Такого нахабства вона не подарує. У що завгодно може повірити (якщо захоче), але не в таку безсовісну брехню!..

«Бачте, місяць винен у тому, що мій чоловік, батько трьох дітей, у чайній допізна засиджується!» — почне жінка ущипливо, а потім розкаже все про обов'язки його батьківські, про господарство недоглядене, про змарновані жіночі роки...

Романченко навіть очі заплющив, приготувавшись мужньо, як личить главі сімейства, витримати все, що

йому належить. Про всяк випадок, правда, спробував вдержатись на безнадійній позиції.

— Нема місяця, і квит! А де він подівся — невідомо.

— Нема? Справді, нема? — перепитує раптом жінка без властивої їй в'дливості.

— Нема. Вір не вір, а місяця таки нема,— Романченко розплющив очі і здивовано зиркнув на дружину.

— От шкода, а діточки чекали й не дочекалися. Поснули. Так їм хотілося на те повне місячне затемнення подивитися. Ну, нічого. Ти їм завтра все сам розкажеш, як воно почалося і чим закінчилося. Виходить, правильно в газетах астрономи написали — повне місячне затемнення. Повне воно чи неповне?

— Наче повне,— ошелешено кліпнув очима Романченко і охоче пообіцяв розказати дітям про свої сьогоднішні враження.

Наступного дня старший Романченків син хвалився в школі:

— А мій батько повне місячне затемнення вчора спостерігав. Темно, каже, було, ледве дорогу додому знайшов.

Всі в класі заздрили маленькому Романченку, а вчителі переповідали історію, яка трапилася з Романченком-старшим, в інших класах. Так би мовити, для унаочнення унікального небесного явища.

СНІГУРОНЬКА

Сучасна казка

Вона працювала на холодильному комбінаті. На тому самому, де виробляють вершкове морозиво. І молочне. І навіть фруктове.

Він вчився в інституті. На інженера-конструктора холодильних апаратів. Вивчав технологію приготуван-

ня морозива. Вершкового. А може, й глазуrowаного шоколадом.

Познайомилися, коли проходив практику на комбінаті. Він покохав її з першого погляду. Вона теж покохала. Може, не з першого погляду, але покохала.

На вулицях шаленіла січнева хуга. Вітер шпурляв їм в обличчя оберемки мокрого снігу. Снігова круговерть їй подобалася. Йому — менше. Він взагалі холоду не любив. Називав її жартома Снігуронькою. Вона не перечила, сміючись, погоджувалася: «А я й справді Снігуронька».

Через якийсь час він одважився сказати батькам про своє кохання, про свою кохану Снігуроньку — робітницю холодокомбінату.

— Звичайна робітниця? — перепитала мати і, діставши ствердну відповідь, категорично заборонила йому думати про Снігуроньку.

Заборона спонукала його до рішучих дій. Майбутній інженер-конструктор переїхав до Снігурчиної оселі. Вона мешкала в невеличкому дачному будиночку на околиці. В будиночку не було опалення. Гріли його, захищали від зимових вітрів велетенські кучугури снігу.

Закохані холоду не помічали, з підступних вітрів сміялися. Вона сміялася веселіше. Він — не дуже. Може, тому, що застудився і кашляв. А може, переживав сварку з батьками.

Батьки невдовзі все-таки з'явилися в їхній хатині. Почали зітхати, зачувши, як кашляє син. Побивалися, що й в майбутньому він працюватиме на холодильних комбінатах. Пропонували негайно поміняти професію, перейти на факультет, де готують теплотехніків.

А невістка їм врешті-решт сподобалася. Вони невістці — менше. Однак Снігуронька промовчала, бо це були його мати і його батько.

— Ну що ж, — сказала його мама, — якщо вже так сталося... — Кооперативну квартиру ми вам даруємо. Однокімнатну.

«Не треба!» — хотіла заперечити Снігуронька і знову промовчала, бо її коханий таки кашляв і, судячи з усього, йому кортіло переїхати до теплішого помешкання. Навіть розмова про теплотехнічний факультет його чимось зацікавила.

— А меблі? — запитав він у батьків.

— Меблі теж будуть, — пообіцяв татусь. — І постіль тепла, як у людей.

— Не треба мені теплої постелі, — не витримавши, спробувала відмовитися Снігуронька.

— Вам, може, й не треба, дорогенька, — сказала свекруха. — Ви, може, не звикли до теплої постелі, а наш синок звик.

Син подивився благально на Снігуроньку. Вона зрозуміла, що він таки звик. Від того розуміння їй захотілося плакати. Може, й зарюмсала б, та в будиночку було холодно, і сльози замерзли в її очах. Тому коханий нічого не помітив. Чи не захотів помітити.

Через якийсь час вони одержали ключі від тієї теплої квартири. Можна було переїжджати. А Снігуронька все зволікала й зволікала. Щось вигадувала. Скільки могла. Потім наважилась сказати правду:

— Я там не зможу жити. Загину. Пожалій свою Снігуроньку.

— Дурниці, — усміхнувся він і про всяк випадок спробував покашляти. — Звикнеш до тепла. Поступово.

І вона, боязко зіщулившись, пішла за коханим. Зайшла до теплої оселі, стала на пухнастому килимі біля полірованої шафи під яскравою, мов сонце, кришталевою люстрою. Здавалася холодною крижинкою, яка ось-ось має розтанути.

І в ліжку під теплою, верблюжої шерсті ковдрою залишалася холодною. Він навіть, не витримавши її крижаних дотиків, відсунувся на краєчок і заснув загалом задоволений тим, що одержав від життя.

А коли прокинувся, її не було в квартирі. Тільки біля дверей, на лакованому паркеті іскрилося озеречко чистої, прозорої води. Він пішов на кухню за ганчіркою. Довго й старанно збирав воду з підлоги. Потім сів і почав чекати на свою кохану.

Не дочекався і тоді, аби якось утішити себе, подумав: «А може, вона справді Снігуронька? От і розтанула».

Усміхнувся з власної дурної вигадки і повернувся до ліжка. Воно було теплим-теплим.

ВІДЬОМСЬКЕ ЗІЛЛЯ

Петро з Гришею на мене чекали в парку. На лавочці. А я був відряджений за пляшкою «Білого міцного».

Отож біжу я назад з гастроному. Поспішаю. Воно, як гарно піде перша пляшка, доведеться ще й за другою бігти, а магазин наш тільки до восьмої працює.

Біжу через прохідний двір. Поспішаю, значить. Вже сутеніти почало. Пляшка «Білого міцного» в кишені. Дивлюсь — бабуся клопочеться над клумачком, на плечі його собі виважити не може. Я й зупинився, хоч і часу мав обмаль. «Що, бабуся, — кажу, — може, завдати тобі мішечка?»

Вона обернула до мене своє зморшками дрібненькими вкрите обличчя, посміхнулася якось загадково і мовить: «Завдай, голубе, завдай».

А мені хіба важко? Я й завдав. Подивилася на мене стара наче трохи здивовано і питає: «Чим же мені

віддячити? Чого б тобі хотілося, хлопче? Преси — я все можу». — «А ти хіба відьма або чарівниця!» — сміюся я. «Може, й відьма, а може, й чарівниця,— відповідає вона так, що відразу й не втямиш: чи жартує, чи, може, справді з чортами бабуня знається.

Я з тих, які ні в бога, ні в чорта не вірять. Тож виймаю з кишені пляшку «Білого міцного», посміхаюся хитро й кажу: «Мені багато не треба. Хай ця пляшка ніколи не порожніє». Натякаю старій на те, що жарти я розумію. А вона зітхнула чомусь жалібно, подивилася на мене і каже: «Гаразд, голубе, нехай буде по-твоєму». З тим і пішла собі. А я мерщій до товаришочків своїх. Вони вже й лаялися почали, виглядаючи жадану пляшку.

Мій прихід їх настроїв дещо поліпшив. Спорожнили ми пляшечку. Сидимо, балакаємо про те, про се. Одним словом, гарно сидимо. Я й не втримався, про зустріч із старою розказав. Розповідь моя хлопців потішила, сміються: «Отакої! Продешевив ти, друже! Треба було хоч поганенького драндулета випросити! Чи красуню-королівну в дружини! А то вона легко відбулася, твоя відьма, — пляшкою «Білого міцного».

Я на їх щирі товариські жарти жартома й відповідаю. «Драндулет,— кажу,— мені ні до чого. Тоді й випити з друзями не зможу. А королівна — й поготів. Вона ще гірша за драндулет. З нею всі наші парубоцькі гулянки скінчатся. Чарівна пляшка — справа інша. Чхати нам тоді на той неприємний факт, що гастроном о восьмій зачинається».

Отак жартуємо, я, щоб підкріпити свою думку, беру пляшку до рук. Зирк, а вона таки повна-повнісінька, немов це не ми її щойно спорожнили.

Довго на неї витріщалися, так і сяк повертали. Тоді Петько й каже: «А може, там і не вино зовсім, а якийсь відьомський трунок чи вода?» Засумнівався,

значить, хлопець, та й мені чомусь моторошно стало. Я й запропонував: «Хай йому грець! Давай-но виллемо це бісівське зілля на клумбу».

Тут вже мої друзяки обурилися: «А якщо там все-таки вино?! Біоміцин? Та над нами вся вулиця сміятиметься! Ручкатися з нами перестануть. Пальцями показуватимуть. Це, мовляв, ті, що вином клумби в парку поливали. Ти цю пляшку приніс? Ти з відьмою знався? Нас у халепу втягнув. Куштуй тепер першим, а ми подивимося. Не бійся, коли що, «швидку допомогу» викличемо негайно».

Довелося куштувати. Мало не півпляшки вижлуктив з переляку, поки розібрав, що п'ю звичайнісіньке «Біле міцне».

Почекали хлопці трохи. Бачать — я, нівроку, живий, ще й веселий. Тож і собі до пляшки присмокталися. «Ну,— радіють,— тепер життя в нас піде!»

Незчулися, як три, а мо', й чотири пляшки впорали. Тільки й встигай розливати, спорожняти тару. Які вже там балачки! Які вже там дружні розмови! Нема коли й поцікавитися у приятеля, чи він тебе поважає. Де вже там!

Ми й жартувати перестали, ніхто й не посміхнеться, слова не скаже. Ніколи ж бо. Навіть без короткого «будьмо» обходилися. А щоб вже душу розкрити свою, радощами й печалями з друзями поділитися,— про це й мови бути не могло. Та й незвично якось біля повної пляшки душу розкривати, підозріло. Уявляєте? Сидять біля повної пляшки трое здоровенних хлопаків і сповідаються один одному...

І гірким нам здається той «біоміцин», а зупинитися не можемо. Вже й не бере він нас. Руки тільки трусяться, та й то з переляку, бо відчуваємо — погано це все може закінчитися. Так і до ранку просидимо, на роботу не вийдемо, прогульниками нас вважатимуть,

без премій квартальних залишимося. І взагалі нічого в житті вже не буде, крім цієї пляшки...

Отут я по-справжньому з'явився. А з того переляку, з тої безвиході вдався до рішучих дій — схопив пляшку та як гепну нею об асфальт. На друзки розлетілася. Це нас до тьми повернуло. Глянули ми один на одного, зітхнули з полегкістю... А тоді хлопці й кажуть: «Збігай-но до гастроному, поки його не зачинили, й візьми ще одну пляшку. Хоч посидимо спокійно, побалакаємо про те, як нам далі жити. Тільки більше не зв'язуйся по дорозі з відьмами і всякими там чаклунками підозрілими. А коли й трапиться яка, то проси краще «Запорожця» чи красуню-королівну в дружини. Воно якось безпечніше».

СНІДАНОК ДРАКОНА

Дракон прокидався від тисячолітнього сну.

Спочатку кліпнула очима одна голова, прагнучи зрозуміти, чого їй не вистачає. Потім позіхнула друга. Коли ж нарешті запрацювала третя й остання вогнерота довбешка, дракон вирішив, що можна було б і поснідати.

За давньою звичкою він харчувався виключно найвродливішими дівчатами. Така вже в нього дієта була особлива. Ковтне красуню і перетравлює її кілька сот років. Чим привабливіша дівчина, тим довше дракон спить. Останньої аж на тисячу років вистачило.

Прочумавшись, позіхнувши, дракон вийшов з печери і почав роздивлятися довкола, чи не знайдеться бува поблизу чогось підходящого, щоб далеко не ходити, не завдавати собі зайвого клопоту, не лякати людей, до яких він ставився загалом приязно.

Навкруги наче нічого й не змінилося за тисячу років. Ліс, скелі, річка. Тільки на березі з'явилося з десяток ошатних будиночків. Вхід до того селища прикрашав незрозумілий для дракона напис: «База відпочинку».

«От і добре!— зраділи одразу всі три драконячі голови.— Не доведеться далеко теліпатися. Поснідаємо швиденько, і можна буде трохи покуняти до обіду».

Рушив поволеньки через ліс до селища, мугикаючи пісеньку, яку співала тисячу років тому його остання обраниця. Не поспішав, не було на те причин. Що важать якихось кілька зайвих хвилин для істоти безсмертної, можна сказати, вічної. До того ж збирався владнати справу швидко, без ускладнень.

Біля будиночків тим часом зібрався чималий гурт людей. Вдягнуті були поганенько — чоловіки в коротких штанцях, а жіноцтво взагалі якимись клаптиками прикривалося. Це драконові сподобалося, бо минулі його сніданки, обіди, підвечірки, вечері часом закінчувалися прикро — йому приводили запеленату в хутра, в довге, пишне вбрання дівчину, а потім з'ясовувалося, що шовки і оксамит приховують досить істотні вади загальноновизнаної красуні. Це, звичайно, псувало йому апетит. Він не добирав необхідних калорій, і снилося йому чорті-що.

Він зупинився на безпечній відстані, щоб, боронь боже, не завдати шкоди людям, їх оселям, і звернувся до гурту з вимогою, яку виголошував вже десятки разів. Вислухавши його, люди звичайно починали тремтіти з переляку, падати ниць, сповнювали околиці зойками й розпачливими вигуками.

А ці добродії повелися якось дивно — витанцьовували перед ним, тицяли в його бік пальцями, весело реготалися, а найбільш легковажні навіть пробували

підійти ближче, і дракону довелося трохи позадкувати, щоб уникнути зайвих жертв.

Йому здалося, що вони не зрозуміли, чого від них вимагають. Він повторив свою вимогу вдруге. А люди відповіли на неї ще бурхливішими веселощами. Ніхто не плакав, не розбігався, дівчата не ховалися в кущах, копицях сіна, будиночках. Навпаки, з легкістю почали випихати вперед то одну, то іншу. А ті, кого випихали, й не пручалися.

Потім у людському гурті щось почали жваво обговорювати. Спочатку жінки й дівчата, а потім і чоловіки встряли у суперечку. Про дракона наче й забули. Остаточо спантеличений, він намагався зрозуміти, що тут відбувається. Збагнувши, здивувався ще більше. Виявляється, люди не могли визначити, котра з дівчат найкраща, котра із них має найбільше право піти на сніданок до дракона.

Чудисько терпляче чекало, а суперечка вже перейшла в сварку. Одна досить пристойна молодичка спробувала самотужки пробитися до дракона. Її зупинили, присоромили, вказавши на те, що мовиться про дівчат, а вона сюди вже з третім чоловіком приїжджає на відпочинок. Це врятувало дракона від безсоння, бо з власного сумного досвіду знав — такі моторні молодички погано впливають на його нервову систему, важко перетравлюються.

Та з дівчатами люди ніяк не могли дійти згоди. Похрипли сперечаючись і нарешті звернулися за допомогою до самого дракона. Мовляв, ось тобі десяток найкращих, яку хочеш, ту й бери.

Дівчата стояли перед ним, а всі три драконячі голови напружено міркували над тим, як повинна виглядати найапетитніша красуня. Не міг знайти відповіді на це питання. Звик до того, що люди самі визначають найкращу, а він лише пережовує обраницю.

Від напруженого думання голови розболілися. Вогонь почав бурхати з них на повну силу. Дракон змушений був ще далі відповзати до лісу, а дівчата, сердито зиркаючи одна на одну, йшли за ним, вимагаючи швидкого присуду.

Дракон відчував, що перегрівається, що працювати в такому напруженому режимі його голови довго не зможуть, але зупинити свій вибір на котрійсь з дівчат не міг. Звичайно, можна було б з'їсти всіх претенденток. Але він знав, що переїдання згубно позначається на здоров'ї. За такий сніданок доведеться розплачуватися ожирінням, підвищеним тиском, атеросклерозом. Потім бігай за ліками, шукай путящого ветеринара.

Ризикувати він не хотів. Тож махнув довжелезним своїм хвостом і кинувся мерщій до рідної печери. «Спробую заснути років так на сто-двісті, — думало чудисько. — Може, за цей час щось зміниться в довколишньому світі, поменшає красунь. А якщо ні, то доведеться перейти на вегетаріанську дієту, — травичка там, зіллячко різне, яблучка лісові».

ПОВНОВАЖНИЙ ПРЕДСТАВНИК ЛЕБЕДЯ

ПРОБЛЕМА

Миколі Терентійовичу нездужалося. Щось штрикало в попереку й нежить замучив.

Бюлетенити він не збирався. Одначе, коли обговорювалося питання про виїзд їхньої контори на заготівлю пізніх помідорів, всі зійшлися на тому, що шановному Миколі Терентійовичу ризикувати не слід.

«Залиштитеся на господарстві,— вирішив керуючий конторою товариш Кривоуцький.— Раптом виникне якась невідкладна проблема. Вирішуйте її сміливо, оперативно й розважливо».

Усі розуміли, що товариш Кривоуцький виявляє піклування про здоров'я свого заступника. Розумів це й сам Микола Терентійович і був вдячний керуючому за делікатність. А зрештою, хто знає, може, справді якась невідкладна справа накотиться на контору?

Співробітники контори відбули на збирання помідорів, а Микола Терентійович залишився у власному кабінеті. Можна було спокійно обмірковувати перспективи розвитку контори, окремі кадрові питання, нову систему проходження паперів і безліч інших питань, глобальних проблем, масштабних справ. У звичайних умовах він собі такої розкоші дозволити не міг.

Та все зіпсував папірець, підписаний начальником канцелярії. Лежала та, на перший погляд безневинна, цидулка на робочому столі Миколи Терентійовича. Йшлося в ній про придбання за готівку чотирьох тубиків клею. Дбайливий начканц просив дати дозвіл на цю дріб'язкову комерційну обладку, бо клей в конторі закінчився, а тут якраз у розпалі робота над кварталним звітом.

Подібних справ протягом звичайного робочого дня Микола Терентійович розв'язував десяток. А мо', й два. І жодної зайвої хвилини при цьому не марнував. Діяв рішуче, оперативно, ініціативно. Канторський кур'єр одержував від нього заявку на клей (чи там якісь інші канцприладдя). До заявки прикладався ярлик з прізвищами начальників усіх канторських відділів і розважливо-мудрою резолюцією: «Ваша думка?»

Кур'єр обходив усіх начальників, і вони оперативно, ініціативно, одностайно розписувалися на тому ярликові, висловлюючи в такий спосіб своє позитивне ставлення до прохань начальника канцелярії.

Після того Микола Терентійович йшов на доповідь до товариша Кривоуцького.

Товариш Кривоуцький уважно вивчав візи начальників служб. Іноді повертав папірець, не дорахувавшись одного або кількох автографів. Подібне траплялося не часто, бо ж таки Микола Терентійович службу знає і матеріали на доповідь керівництву готує ретельно. Тож у переважній більшості випадків на заявці з'являвся розгонистий підпис Кривоуцького й начканц прошкував до магазину за потрібним начинням.

А сьогодні? Як повинен був повестися в сьогоднішніх дещо незвичайних обставинах Микола Терентійович?

Можна було б, звичайно, дочекатися завтрашнього дня, тієї хвилини, коли всі знову повсідаються на своїх робочих місцях. Микола Терентійович схилився спочатку саме до такого розв'язання наглої проблеми. Та щось, якась непевність, не давало йому заспокоїтися.

— Це ж як виходить? — міркував заступник керуючого. — Тебе залишили на господарстві для розв'язання невідкладних проблем. Завтра люди прийдуть на роботу, а ти їх клеєм не забезпечив, склеювати

квартальний звіт буде нічим. Навіть якщо завтра зранку будуть оперативно зібрані всі необхідні підписи, клей з'явиться у конторі тільки наприкінці дня. Швидше ми не впораємося. Швидше ніхто не впорається. Можна, звичайно, самому написати отут, у куточку,— «дозволяю». І самому розписатися. А раптом товариш Кривоуцький мою ініціативу неправильно зрозуміє? Або й зовсім не зрозуміє? Буде ображатися! І правильно зробить. Я б на його місці теж образився...

У цих болісних міркуваннях Микола Терентійович зайшов у безвихідь. І порадитися не було з ким.

Якби не той колективний виїзд, він скликав би зараз нараду, вислухав би всіх начальників служб і навіть декого з провідних спеціалістів змусив би висловитися. Може б, і письмові пропозиції по відділах зібрав. Тоді вже, в крайньому випадку, було б на кого послатися, було б з ким поділити відповідальність. А на колективну думку керуючий не образиться. Він сто разів відміряє, поки таке собі дозволить. А може, й не дозволить зовсім...

На обідню перерву Микола Терентійович не пішов. Думав, мучився, терзав себе сумнівами. Про радикуліт і нежить забув.

Щоб тільки заспокоїтися, підійшов до вікна, на вулицю визирнув. І це не допомогло, бо ж якраз навпроти його вікна дзеркалився величезними вітринами магазин канцелярських товарів.

Так мучився Микола Терентійович аж до четвертої години дня, а потім не витримав. Звичка діяти швидко, оперативно, енергійно взяла гору. Він одягнув плащ, вибіг на вулицю, зайшов до магазину і придбав на власні гроші чотири тюбики клею.

«Потім якось оформимо. Заднім числом,— заспокоював себе, чудово розуміючи, які складності доведеться

подолати при тому оформленні.— Ну, нічого — труднощі ми не боїмося. Труднощі ми переборюємо».

Годину, яка залишилася від того тривожного робочого дня, Микола Терентійович присвятив роздумам про перспективи розвитку контори, окремі кадрові питання, нову систему проходження паперів...

ДО ОБІДНЬОЇ ПЕРЕРВИ

Уперше я поглянув на годинник, коли скінчив читати свіжі ранкові газети.

Той, що був на моїй лівій руці, як завжди, відставав на п'ять хвилин від електричного настінного. От тобі й маєш! Усі підуть обідати, а ти, як останній дурень, ще п'ять хвилин товктимешся біля письмового столу. І закінчення робочого дня так можна прогавити.

Я підігнав стрілки свого хронометра і заспокоївся. Обидва годинники показували десятю годину ранку. До перерви лишалося багато часу, а до кінця робочого дня ще більше. Можна було не думати про запізнення на обід чи затримку на роботі.

Я викинув ті думки з голови і заходився розв'язувати кросворд. Він мене по-справжньому захопив, тож, удруге позирнувши на годинники, не стривожився, бо цього разу розбіжності не було — обидва показували десятю годину.

Робочий день тільки починався. Я ще трохи помучився над словом із п'яти літер, намагаючись упхати в клітинки назву азіатської країни. Потім облишив ті безперспективні спроби, переконавшись, що моїх знань з географії для цього малувато. Доведеться після обіду навідатися до бібліотеки. А зараз треба трошки відпочити після напруженої інтелектуальної роботи,

переключити увагу на інші об'єкти. Можна, наприклад, визирнути у вікно.

Йшли хідниками перехожі, тихенько шелестіли асфальтом машини, з дерев злітало золоте осіннє листя. Життя котилося, поглинаючи секунди, хвилини, години. Куди? Навіщо? Разом з ним і я докотився до осені. Потім буде зима. Далі весна, літо й знову осінь.

А люди йдуть і йдуть повз вікно моєї службової кімнати. Кожен думає про своє, і ніхто — про невблаганний плин часу.

До речі, котра зараз година? Скільки там до обідньої перерви залишилося? Десята. Ой, щось сьогодні надто повільно збігають хвилини мого робочого дня.

І тут я вперше запідозрив якусь невідповідність, якесь порушення в часових вимірах. Мені здалося дуже знайомим таке розташування годинникових стрілок. Невже зупинилися? Дурниці! Один міг зіпсуватися, але щоб зразу обидва?!

Запрацюєшся, забігаєшся, заморочиш голову різними думками, і починає здаватися, що й час зупинився. А насправді усе просто пояснюється — твої секунди й хвилини щільно наповнені напруженою роботою інтелекту, роздумами, міркуваннями. То над тим... То над іншим... То ще над чимось...

Я знову зиркнув на годинники. Десята! Як була десята, так і лишилася. Виходить, що час у моїй кімнаті таки зупинився, вона потрапила на тихе плесо великої річки, що зветься Час. Як потрапила? Чому потрапила? Ці дрібниці мене в ту мить не обходили.

Думалося про інше: скільки роботи — корисної і не потрібної, великої і маленької — можна переробити, сидячи на тому плесі? Скільки передумати, напланувати, підрахувати, намислити? Та я!.. Я не знаю, що можу зробити, поки там, за вікнами, за стінами, час, як завше, котитиме невпинно свої хвили!

А може, на тихе плесо потрапила вся наша установка? Всі інші змагатимуться з часом, заощаджуватимуть секунди, хвилини, години, а ми гуртом таке втнемо! Адже нам нічого заощаджувати не треба, ми можемо час не берегти. Скільки треба, стільки й змарнуємо! І буде в нас один нескінченний робочий день. Точніше, один нескінченний робочий ранок.

От тільки як же буде з обідньою перервою?

Чомусь захотілося їсти. Дивно — час зупинився, а їсти хочеться.

А як ми довідаємося про закінчення трудового дня? Так можна й зайві години перепрацювати...

— Роберте Миколайовичу, — в двері моєї кімнати встромилася голова старшого інспектора Матвія Маціяки, — ви йдете обідати?

Тим питанням вирвав мене Маціяка з полону філософських роздумів про відносність окремих фізичних явищ.

— А хіба вже час? — вдавано спокійно спитав я у Матвія.

— Звичайно. Вже без чверті година. Поки добіжимо до ідальні, буде якраз.

Мого хвилювання Маціяка не помітив, а на годинник поглянув.

— О, то ваш електричний зупинився! І куди дивиться керівництво?! Невже так складно вирішити проблему точного часу?

Я приклав свого наручного хронометра до вуха і не почув звичайного цокання. Це ж треба! Такий дивовижний збіг обставин. Слід його обмізкувати. Після обідньої перерви.

ДОСВІД

До виконання службових обов'язків у цій установі він був підготовлений якнайкраще. Принаймні йому так здавалося. Дві вищих і одна середня спеціальна освіта. Три іноземні мови. Спортивні розряди із бігу, шахів і бадмінтону.

А з перших хвилин все пішло наперекосяк.

Знайомлячись із проектами документів, що їх приготував добутант, директор — Мавродій Гнатович Мавроденко — невдоволено кривився, наче від зубного болю. З усього видно було — він ледве стримує своє роздратування. Коли закінчив читання, похмуро глянув на новобранця.

— Ну-ну,— сказав Мавродій Гнатович.— Ви, здається, дві іноземні мови знаєте?

— Три,— приголомшено пискнув молодший економіст.

— От я й кажу: дві мови знаєте,— не захотів почути той писк Мавродій Гнатович.— А нам, знаєте, це вже не так і потрібно. У нас, розумієте, трохи інші завдання. І бігаєте ви, здається, швидко?

— У мене другий розряд на коротких дистанціях.

— Воно й відчувається, що на коротких. А у нас дистанції довгі. На них сили треба правильно розподіляти. Не так, як ось ви,— вчора до роботи стали, а сьогодні вже мені папірці на підпис притарабанили. Ми з вами не на стадіоні. Мені потрібна не швидкість, а якість. Ідіть, попрацюйте як слід, без поспіху над паперами. Без рекордів. Тоді й побалакаємо.

Молодший економіст, ошелешений і розгублений, залишив кабінет директора, не спитавши навіть, що ж конкретно не сподобалося керівництву, де, в яких абзацах, зворотах, тезах, розрахунках, припустився він прикрих помилок.

Три дні переробляв папери. Вечорами відвідував академічну бібліотеку. Вивчав останні іноземні реферативні видання. Консультувався з професорами двох вищих учбових закладів, які встиг закінчити, і навіть з педагогами одного технікуму, де вчився десять років тому.

Наслідки були маловтішними. Новий варіант Мавроденко забракував без розмов про іноземні мови і спортивні досягнення. Поцікавився тільки, чи й справді молодший економіст має дві спеціальні середні і одну неспеціальну вищу освіту.

На щастя, у цю фатальну мить до кімнати, де мучився над складанням заяви спортсмен-розрядник із кількома освітами, зайшов Мирон Коропчак, той самий Коропчак, який чесно й бездоганно відсидів (аж до пенсії) двадцять років на стільці, що його нині передано було знавцеві іноземних мов.

У складних, заплутаних питаннях до заслуженого ветерана-пенсіонера іноді зверталися за порадою. Досвідчений був і мудрий цей Мирон Коропчак. Звернулися і цього разу.

Довго й уважно вивчав він усі варіанти злощасних документів. Кілька разів із відвертим захватом і повагою поглядав на свого, так би мовити, спадкоємця.

— Поздоровляю! Блискуче! — щиро й сердечно висловився нарешті Мирон Тадейович. — Я б так не зміг. У наші часи людей з такою підготовкою тут не траплялося.

— Але ж Мавродій Гнатович іншої думки, — зажурено сказав молодий фахівець. — У нього жоден із цих варіантів не проходить.

— І не пройде. Ніколи не пройде. Уявіть ви себе на його місці. Керівник поважної установи, його, так би мовити, мозок, спрямовуюча і водночас рушійна сила, від якої всі чогось чекають. І от з'являється

жовторотий економіст з папірцями, досконалими за формою, змістом і виконанням. А керівництво вже твердо переконане, що від нього чогось чекають. Цінних думок, порад, рекомендацій, зауважень. А ти їх висловити керівництву не даєш змоги. Досконалістю своєю хизуєшся, марнославство і гордість тебе заїдають. От товариш Мавроденко і починає сердитися, сумувати, дратуватися, підозрювати тебе в зарозумілості й неповазі до окремих керівних принципів.

— Так що ж я маю робити?! — із сльозами на очах вигукнув молодший економіст.

Коропчак з властивою йому мудрістю усміхнувся.

— Бери перший варіант твоїх папірців. Шукай в друкарському бюро найгіршу друкарку. Краще безтямно закохану дівчину. І після неї ні в якому разі нічого не виправляй.

— Ой, що ж воно буде!

— За помилками шановний Мавродій Гнатович твоєї досконалості й не помітить. Виправляючи їх, почуватиметься розумним, енергійним, дбайливим керівником, який жодної дрібниці повз себе не пропускає. Висварить, звичайно, тебе, але по-батьківськи. Тільки ти з першого разу не кайся. У наступному варіанті помилок повинно бути менше, але треба обов'язково пропустити абзац. Який завгодно. Керівництво півдня шукатиме той абзац. Знайде. Ти одержиш прочухана, але принаймні точно знатимеш за віщо. За третім разом бажано обмежити себе так, щоб усе обійшлося передруком останньої сторінки. От і вся наука.

Коропчакова метода подіяла безвідмовно — заяви писати не довелося. Здібності молодого фахівця досить швидко були належним чином поціновані. Йому вже іноді дозволяють обмежитися лише одним передруком, і при цьому Мавродій Гнатович дивиться на економіста-розрядника майже лагідно.

ЗІПСОВАНИЙ ТЕЛЕФОН

— Не працює? — спитав він, коли я, знервований, роздратований, можна навіть сказати, розлючений, вискочив з телефонної будки, позбувшись перед тим трьох дефіцитних двокопійчаних монет. — Знову не працює.

Він сумно зітхнув, і навіть я, попри свою знервованість, роздратування й справедливий гнів, побачив на його обличчі розпач, переляк і ще якимось дивним, не знайоме мені почуття. Саме воно й спонукало мене відповісти йому, хоч взагалі-то я не люблю нікчемних вуличних балачок із випадковими знайомцями.

— Трясця його матері! — досить енергійно почав я. — Куди дивиться телефонна станція?! Хтось повинен відповідати за такі неподобства! Хіба вже так складно налагодити систематичний профілактичний нагляд за цими механічними злодюгами?! Де ті чортові майстри-телефоністи?!

— Даруйте, я саме той чортів майстер-телефоніст, який здійснює систематичний профілактичний нагляд за телефонами-автоматами цього району.

Тут лише розгледів я невеличку валізку в його руці. В ній, певно, сховані були потрібні для профілактичного ремонту інструменти. Розгледівши те, я почервонів. Завжди почувашся незручно, коли раптом об'єкт твоїх критичних випадів опиняється перед очима. Конкретизується, матеріалізується, так би мовити.

Як подумати, то нічого й не трапилося. За що ж я його так, бідолаху?! Телефон не працює? Наче й справді мені той телефон так потрібен. Я ж не «швидко допомогу» і навіть не пожежну машину збирався викликати. Так захотілося мені з приятелем потеревенити, і через ту нікчемну забаганку людину при виконанні службових обов'язків образив.

Як міг, заспокоював я майстра. Та даремно. Не слухає мене, якісь чорні думки його обсіли. Потім скорботно так посміхнувся, рукою махнув і каже:

— Знаю, ви не повірите мені. Все знаю. Цей день, як і всі попередні тридцять, я вивчив, мов інструкцію по нагляді за телефонами-автоматами. Тут вже нічого не вдієш. Я повинен вам це розповісти, а ви повинні мені не повірити.

Бачите цю телефонну будку? Звичайна-звичайнісінька. Таких у місті сотні. Тільки то вона для вас звичайна, а для мене... Для мене це пастка. Рівно о двадцятій годині сім хвилин я маю зайти до неї, щоб полагодити зіпсований апарат. Я зайду, полагоджу, зніму трубку, щоб зробити контрольний дзвоник, наберу номер і... повернуся на тридцять днів назад. І це вже двадцять п'ять разів підряд.

От ви перелякано відсахнулися від мене. Думаєте: збожеволів чоловіча! Ага, мені байдуже, що ви думаєте, бо через п'ять хвилин спрацює пекельна машина часу в цій будці. Ви підете вперед по своєму життєвому шляху, а я повернуся назад, повернуся рівно на тридцять днів назад.

Коли воно трапалося вперше, я здивувався, перелякався, розгубився. А зараз вже при звичаївся. Шкода лише за тим, що це не кращий з можливих місяців. Самі знаєте, які погоди в ньому — дощі, тумани, мряка. Тільки на початку місяця кілька гарних сонячних днів. Як на те, саме на них припадає велика сварка з дружиною. На премію, яку, на превеликий жаль, було одержано тридцять два дні тому, я придбав новий спінінг, а не давно обіцяну сукню для жінки. І виправити тут уже нічого не можна. Я ж бо повертаюся лише на тридцять, а не на тридцять два дні назад.

Мене там зустрічає розлючена дружина і новенький спінінг, з якого я й скористатися не можу.

«Мало тобі нового спінінга, так ти ще з ним і на рибалку збираєшся їздити,— перекреслює мої найкращі наміри дружина.— Поцікавився б краще шкільними успіхами свого сина».

Син, між іншим, наш спільний, та що вдієш. Тиждень йде на сидіння з сином над уроками. Тим часом псується погода. Потім мені доводиться підмінити товариша, який обслуговує сусідній район. Його послано на семінар телефонних майстрів до Ялти. Мали послати мене. Я вже й чемодан наготував. У мене ж і показники кращі. Та в останню хвилину з'ясувалося, що мого колегу включено до трестівської футбольної команди. Грати він погодився за умови, що його буде послано на той семінар.

Отже, ще тиждень, навіть трохи більше, мені буде ятрити душу дика несправедливість. Ще й дружина солі на свіжі болячки підсипатиме: «До Ялти збирався? З'їв?! Ти в нас тільки дома герой, а на роботі за себе постояти не можеш!»

Зрештою, той семінар, та несправедливість, обертається на краще. Керівництво, відчуваючи, що мене безпідставно скривджено, відзначає мене за сумлінну роботу позаплановою премією. Вчора й одержав.

— І ви купили нарешті дружині давно обіцяну сукню?

— Для чого? Що від цього зміниться? Адже однаково я знову й знову повертаюся на тридцять днів назад. Тож хоч цей останній день має бути моїм. Вранці на всю премію я придбав гарний гумовий човен. Для чого мені спінінг без човна? Що почнеться?! Що буде сьогодні ввечері, коли дружина побачить це чудо? Я, на щастя, про це ніколи не дізнаюся. Що не кажіть, а в моєму становищі є певні переваги.

Він майже бадьоро посміхнувся, глянув на годинник і зайшов до телефонної будки.

Сергій Трохимович люб'язно, із щирим співчуттям усміхнувся мені, запевнив, що він у цій конторі нічого не вирішує, і послав до Івана Мехтодійовича, який начебто щось може вирішити.

Кабінет Івана Мехтодійовича знаходився на другому поверсі, якраз над кімнатою Сергія Трохимовича. І усмішки в них були майже однакові. Тільки співчуттям себе Іван Мехтодійович не обтяжував. Обмежувався самою люб'язністю. Тож досить чемно пояснив мені, що вирішити щось йому може дозволити лише Терентій Петрович, який сидить на протилежному кінці коридора.

— Я, звичайно, дещо можу дозволити Іванові Мехтодійовичу, — сказав Терентій Петрович, — але за умови, якщо Семен Семенович не заперечуватиме.

Семена Семеновича я знайшов у кабінеті на третьому поверсі. Моя поява його щиро здивувала.

— Чом би я мав заперечувати! — вигукнув він. — Якщо погодиться Роман Миколайович, я заперечувати не буду.

Роман Миколайович і слухати нічого не захотів, коли дізнався, що я досі не маю візи Сергія Трохимовича. Того самого, що люб'язно, із щирим співчуттям усміхається в кабінеті на першому поверсі.

А Сергій Трохимович знову послав мене до Івана Мехтодійовича.

А Іван Мехтодійович до Терентія Петровича.

Терентій Петрович до Семена Семеновича.

Ну, а Семен Семенович до Романа Миколайовича.

Роман Миколайович слухати нічого не захотів і послав мене до люб'язного, ввічливого Сергія Трохимовича, який нічого не вирішує. Той до Івана Мехтодійовича. Іван Мехтодійович до Терентія Петровича. Те-

рентій Петрович до Семена Семеновича. Семен Семенович до Романа Миколайовича. Роман Миколайовий до Сергія Трохимовича...

Десь на п'ятому оберті я вже рухався, мов той кур'єрський поїзд, який намагається увійти в графік руху, запізнюючись на дванадцять годин.

На десятому оберті мене можна було порівнювати із надзвуковим повітряним лайнером.

На п'ятнадцятому я досяг космічних швидкостей і перейшов у стан невагомості.

На двадцятому зауважив, що поперед мене рухається якесь тіло. Наздогнавши його, здивувався — тіло було вдягнуте в мій костюм і мало мою голову.

На двадцять п'ятому колі поперед мене вже підтюпцем чухрали двоє громадян в однакових костюмах, з однаковими головами.

На тридцятому нас уже було п'ятеро. Бігли вервечкою, мов бігуни на далекі дистанції, захекані, спігнілі, зморені.

Між тридцятим і тридцять п'ятим обертами пробував собі пояснити, що ж воно відбувається на безконечній дорозі, яка пролягла через кабінети Сергія Трохимовича, Івана Мехтодійовича, Терентія Петровича, Семена Семеновича, Романа Миколайовича.

Пояснення було просте, але єдино можливе. Швидкість мого обертання між кабінетами невпинно зростала. Тож на якомусь оберті я наздогнав себе самого. Оберт накладався на оберт. Так з'явилися третій, четвертий, п'ятий... У конторських коридорах почала діяти машина часу. От тільки важко було збагнути, куди вона перекидає — в минуле чи майбутнє? Судячи з того, що одних я переганяв, а інші випереджали мене, — машина діяла в обох часових напрямках.

Не знати до чого ми б добігалися, якби не обідня перерва. Вона застукала нас біля кабінету Романа Ми-

колайовича. Ми поступово скупчувалися в просторій приймальні. Нас було багато. Вимушена зупинка давала можливість кожному трохи поміркувати над тим, що сталося.

Першими оговталися ті, хто забіг за обідню перерву. У них ми пробували з'ясувати, чим воно все закінчилося.

Ті, хто прибував пізніше, одностайно висловлювали сумнів у тому, чи взагалі оте бігання колись може закінчитися. Якийсь слабкодухий намагався переконати товариство, що в світі, мовляв, нічого, крім коридорів, кабінетів, не існує й існувати не може.

Новачки, які робили друге або третє коло, ще згадували про квіти, теплий липневий дощ, побачення з ніжною, люблячою жінкою. Спогади були зустрінуті іронічними вигуками і вибухом невеселого сміху.

Нареготавшись, заходилися шукати того, хто усіх випередив, забіг майже до кінця робочого дня. Цей прудконогий тип довго не обзивався. Сидів і посміхався втаємничено. Ця усмішка його й викрила, бо нам усім було не до сміху.

Притисли ми його, мов рідного, по-свійськи, він і не втримався.

— Та це ж, — каже, — зовсім не той заклад, що нам потрібен. Вони, якби й хотіли, нічого не зроблять.

— То чому ж одразу нам ніхто про це не сказав? — обурено загуло товариство.

— Субординація їх заїла. Поки усіх підписів не збереш, з тобою про справу й балакати не хочуть. На шістдесят шостому оберті я таки вибив потрібні візи. Отут мені Роман Миколайович і сказав: «Це ж вам не до нас, а навпроти».

— А що ж тепер?! Що ж нам робити? Кому ми такі однакові-однаковісінькі в такій кількості потрібні? Як нам з цієї машини часу вискочити?

Прудконогий глянув на нас здивовано:

— Яка машина? Про що ви, хлопці? І хіба ви однакові? Схожими вас робила біганина між кабінетами, полювання за непотрібними підписами. Вам і здалося кат зна що. Повірили у власні вигадки. А ви гляньте на себе зараз.

І ми глянули одне на одного. І з'ясувалося, що ніхто ні на кого не схожий, що всі ми різні.

Розходилися, весело перемовляючись, задоволені тим, як усе вирішилося.

А на вулиці я подивився на табличку з назвою установи і, на превеликий жаль, з'ясував, що мені доведеться повернутися. На відміну від інших, я не помилився, потрапив туди, куди треба.

Обідня перерва закінчилася. Я знову зайшов до Сергія Трохимовича, і він послав мене далі.

ВИБАЧИВСЯ

Економіста Івана Карповича Човганя образив сам начальник управління Карпо Іванович Куць.

Безпідставно образив і привселюдно. Недвозначно й несправедливо. На дуже відповідальній загальноуправлінській нараді.

Високе керівництво в особі товариша Куця помилилося. Інший, менш досвідчений працівник спробував би негайно встановити істину, виправдатися, вказати керівництву на очевидну помилку.

Іван Карпович цього не зробив.

Не схотів ганьбити Карпа Івановича перед усім управлінським людом. А може, сподівався, що опісля, коли все з'ясується, Карпо Іванович перед ним вибачиться і поцінує належним чийом делікатність скромного економіста.

Істина згодом була встановлена, але товариш Куць перед Іваном Карповичем не вибачився. Забув чи не надав цьому фактові, особливого значення.

А Човганю привселюдна ганьба і образа не давали спокійно жити. Йому здавалося, що після тієї злощасної наради всі в управлінні поглядають на нього з погано прихованим співчуттям і зверхністю. І вирішив він жорстоко помститися за кривду. От тільки погано уявляв, якою має бути помста.

Класичні зразки — дуель, постріли із-за рогу, викрадення — тут явно не підходили. Анонімки, нічні телефонні дзвоник, безконечні скарги у різні високі інстанції викликали у Івана Карповича відразу. До того ж жертва анонімок може ніколи не здогадатися, чиїми руками їй завдано удару. А Іван Карпович прагнув зазирнути в очі Карпові Івановичу в солодку хвилину відплати. Щоб той знав і розумів, хто його карає і за що.

Зазирнути в очі? В цьому щось було. Якийсь свіжий, ще не заяложений спосіб зведення рахунків. Кожного дня, при кожній зустрічі він з докором, гнівно, обурено, вимогливо заглядатиме в черству, несправедливу душу товариша Куця. Хай начувається кривдник! Життя йому не буде від тих поглядів.

Десь через місяць товариш Куць спитав у свого заступника:

— Чи не здається вам, що Іван Карпович Човгань засидівся в економістах? П'ятий рік сидить без руху. А ви зверніть увагу, як він зосереджено вислуховує кожне моє розпорядження. До рота заглядає. Очима їсть. За іншими такого не водиться. По всьому видно — людина заслуговує більшого.

І Човганя зробили старшим економістом. «Боїться, відчуває свою провину переді мною,— зловтішався Іван Карпович, читаючи наказ про своє підвищення.—

Ще трохи, і я його таки допечу! Він таки у мене вибачиться!»

Наприкінці кварталу Човгань уперше за багато років одержав премію. Це додало йому сили, впевненості, віри в доконечну перемогу.

А Карпо Іванович не міг нахвалитися старшим економістом:

— Цей молодчага Човгань, коли б його не здибав, очей не ховає, дивиться прямо, чекаючи на розпорядження і вказівки. З такими людьми, як Іван Карпович, працювати приємно...

Так Іван Карпович став завідувати сектором, потім відділом і нарешті дочекався того жаданого дня, коли його було закликано до кабінету начальника управління. Товариш Куць зустрів його усмішкою і сказав:

— Вибачте, дорогий Іване Карповичу, за те, що ми ваші здібності не одразу належним чином поцінували. Але, як то кажуть, краще пізно, аніж ніколи. То чи не погодилися б ви стати моїм заступником?

«Вибачився!— Іван Карпович нічого іншого не чув і не сприймав.— Вибачився! Нарешті я досяг мети! Рік чекав, а таки дочекався!»

Про своє підвищення товариш Човгань довідався від співробітників управління, коли ті прийшли поздоровляти його з новим призначенням.

СКЛЕРОЗ

На оперативне зведення цей зошит у картонній, щедро заквацьованій чорнилами обкладинці був не схожий. Оперативні зведення відділу, яким керував Ростислав Дмитрович, мали зовсім інший вигляд. З ними цей жалюгідний зшиток не мав нічого спільного.

І зміст того дивовижного документа викликав у Ростислава Дмитровича здивування. Якись чудернацькі таблиці, складені за незнайомою формою.

У першому стовпчику назви різних наук: «географія», «алгебра», «історія», «фізика» і тому подібне. Проти них — недбалі позначки: «Впр. № 1», «Стр. 105—107», «Пвтр»... Витлумачити їх Ростислав Дмитрович не міг. Це його почало вже сердити.

Третій стовпчик складений був із цифр, написаних кращим почерком. У ньому переважали одиниці та двійки. Тільки вряди-годи траплялася, порушуючи лад, опасиста трійка.

Ростислав Дмитрович спробував знайти в цифрах якусь логіку. Додавав, множив, ділив. Вдався навіть до портативної лічильної машинки, але й вона не допомогла віднайти потаємне значення загадкових цифр.

Хотів уже гукати на допомогу котрогось із підлеглих, коли погляд зупинився на останній заповненій сторінці.

«...Шановний Ростиславе Дмитровичу! — хтось звертався до нього, скориставшись керівними червоними чорнилами.— Настійно пропонуємо вам завітати до нас для розмови про успішність і поведінку Валерія. Класний керівник — Черногоренко О. І.»

Двічі перечитав дивну, дещо незвичну для нього резолюцію. Куди й хто його запрошує? Чим той невідомий Черногоренко О. І. керує? І чого це він сам себе отак атестує нахабно — «класний я, мовляв, керівник»? Ростислав Дмитрович теж іноді високий клас керівництва показує, а такої нескромності собі дозволити не може.

Хіба що в головку якесь нове начальство об'явилося, а ми його ще не знаємо? Мабуть, що так. Не опанувало ще всіх секретів керівного стилю, тож і пише:

«для розмови про успішність». Не про «успішність», а про успіхи, шановний товаришу Черногоренко! Це ми можемо! Це ми з превеликим задоволенням!

З успіхами все зрозуміло, а от до чого тут поведінка? Не інакше, хтось з підлеглих щось накоїв. Якийсь Валерій. Тільки який? Невже цей так званий «класний керівник» сподівається, що Ростислав Дмитрович усіх морально нестійких типів із свого відділу знає поіменно?

Ач, як хитро придумали! Приходь, мовляв, з доповіддю про успіхи, а ми тебе мов рядном із-за рогу: а розкажи-но, голубчику, про негідні вчинки своїх співробітників. Нема дурних! Не вловите мене, стріляного горобця, на марнославстві. Хай над цією справою хтось із заступників поприє. Хай пече раків, дає пояснення, запевняє, обіцяє вжити суворих і навіть рішучих заходів.

І Ростислав Дмитрович розгонисто, навскоси написав над запрошенням так званого «класного керівника»: «Тов. Микитюк Б. Г. Побувайте на розмові. Про наслідки та вжиті заходи доповіді особисто».

Задоволений власною обачністю, Ростислав Дмитрович відсунув від себе таємничого зошита і викинув загадкову історію з голови.

Коли днів через п'ять його заступник Борис Григорович Микитюк спробував щось розповісти про розмову з товаришкою Черногоренко Оксаною Іванівною, Ростислав Дмитрович нічого не зміг второпати.

З жалем дивився на Микитюка і думав: «Старіє Григорович. Роки своє беруть. Треба відпускати на пенсію. Що він мені тут торочить? Якась школа, двійки, прогуляні уроки. Якийсь Валерій. Склероз у старого, по всьому видно — склероз».

ЧУДАСІЯ

Ніхто в тресті не звернув особливої уваги на успіхи спецуправління № 1 у другому кварталі.

Однак у третьому і четвертому кварталах згадане управління з планами теж упоралося. От тоді трестівське керівництво захвилювалося, запідозрило приписочки у звітності і відрядило до підлеглої організації розвідку, замаскувавши її під комісію по вивченню й узагальненню позитивного досвіду.

Від розвідки не чекали якихось сенсаційних відкриттів (окозамилювачів так просто, големи руками не візьмеш). Однак деяку корисну інформацію розвідники принесли.

— Ті чорти із спецуправління,— доповідали члени комісії,— виявляється, передову оргтехніку в себе запровадили і досягли певних позитивних наслідків.

— Яку таку оргтехніку?!— здивувалося керівництво.

— Ну, різні там магнітофони, диктофони, телефонні пристрої-автомати,— щиросердо викладають свої спостереження розвідники.

— Не може бути!— ще більше дивується керівництво.— Хіба оргтехніка для успіхів? Оргтехніка зовсім навпаки— для наукового прогресу! Ні, видать, все-таки там без приписочок не обійшлося.

Оскільки спецуправління № 1 і всі підпорядковані йому виробничі підрозділи продовжували бурхливо виконувати й перевиконувати плани, вирішено було застукати їх, так би мовити, на гарячому. Тож якось уранці без попереджень, без дзвоників на місце гданого злочину виїхав керівник тресту Платон Іпатович Перепаденко.

Секретарка начальника спецуправління зблідла, уздрівши Платона Іпатовича на порозі приймальні. Знічено почала мурмотіти:

— Нарада у нас. Нарада.

— От і чудово,— заспокоїв її Платон Іпатович.— З вашого дозволу і я послухаю, візьму, так би мовити, участь.

Сказав і простує до кабінету, хоч секретарка мало не за поли хапає товариша Перепаденка, намагаючись його туди не пустити.

— Не можна туди! Не можна!— стогне, бідолашна.

І справді, краще було б Платонові Іпатовичу на ту нараду не потикатися. Зайшов, а в кабінеті порожньо, жодної живої душі. Навіть начальник спецуправління кудись подівся.

На різних нарадах доводилося бувати Платону Іпатовичу. Багатолюдних і не дуже, тих, що для вузького кола, й поширених, оперативних і підсумкових, інструктивних і конструктивних... Але жодна з них без людей не обходилася. Принаймні двійко учасників для такого заходу потрібно. Щоб один балакав, а другий перед ним сидів.

Ошелешений побаченим (точніше — тим, чого не побачив), Перепаденко міцно заплющив очі. І раптом усе стало на свої місця.

Добре знайомий йому голос начальника спецуправління Миколи Краснощока проказав традиційну формулу:

— Так, товариші, переходимо до п'ятого питання. До п'ятого. Прошу висловлюватися...

Перепаденко очі розплющив і знову нічого не побачив. А голоси, знайомі і незнайомі, почали доповідати по п'ятому питанню, а потім — по шостому, далі по сьомому. Іноді в розмову втручався голос Миколи Краснощока. Він давав вказівки, звертав увагу і напучував, а то й сварив, кого йому було треба. Одним словом, нарада котилася за звичним розкладом. Тільки без людей.

Оговтавшись трохи, Платон Іпатович помітив, що на довгому столі перед порожніми стільцями розкладено невеличкі, мов іграшкові, скриньки. З тих скриньок і лунали голоси учасників цієї дивовижної наради.

А біля крісла головуючого скринька, як і належить, була більшою, складнішою, з червоною, схожою на око, лампочкою. Те червоне око сердито блимало, коли треба було переходити до чергового питання.

Повагавшись трохи, Платон Іпатович вирішив звернутися саме до цього соліднішого ящика.

— Що тут відбувається?— спитав Перепаденко.

Червоне око блимнуло, в скриньці головуючого щось клацнуло, і голос Миколи Краснощока сказав:

— Хвилиночку. Технічна перерва. Вмикаю аварійну програму: Це ви, Платоне Іпатовичу?

— Я,— відповів Платон Іпатович, намагаючись приховати збентеження.

— Дуже приємно. Раді вас вітати. Давно не чули...— заскрекотіла скринька.

— Що тут у вас відбувається?— якомога суворіше перепитав Перепаденко, для чогось прибираючи солідного вигляду.

— Нарада, в нас нарада, — спокійно відповів ящик.

Ящик дав вичерпну й точну відповідь. Тут справді йшла нарада, обговорювалися, як і належить, різні питання, важливі й не дуже, перспективні й поточні, болючі й проблемні. Якихось зауважень щодо змісту Платон Іпатович не мав. І організовано все було чудово. На засіданні панував зразковий порядок. Ніхто нікого не перебивав. Ніхто нікуди не поспішав. Не чути було сторонніх балачок.

— Якщо дозволите — ми продовжимо? — спитав ящик і нетерпляче заблимав своїм червоним оком.

— Звичайно, продовжуйте,— змушений був погодитися Перепаденко.

Почувався зайвим на цій гранично механізованій нараді, тож залишив кабінет і пішов шукати Миколу Краснощока.

Знайшов його в цеху. Застуканий на гарячому, Краснощок уже й не крився особливо, розказав відверто про те, як дійшли в спецуправлінні до такого життя.

Почалося все з диктофона. Хтось записав на ньому все, що хотів сказати на нараді, а сам пішов вирішувати якусь невідкладну справу. Краснощок прослухав запис і продиктував у той же диктофон все, що треба: зауваження, поради, рекомендації.

Наступного разу вже інші скористалися тим зручним способом. З того все й пішло.

— Так докотилися ми до того,— розповідав Краснощок, — що на наради, крім мене, вже ніхто не приходив. Обкладусь диктофонами, слухаю й балакаю, балакаю й слухаю. Сумно мені чогось стало. Люди справами займаються, а я у красномовстві вправляюся. Тож довелося й собі перейти на магнітофонну техніку. Між справами запишу на касету все, що треба сказати. Зранку секретарка хлопців оббігає, диктофони позбирає, до мого підключить, вони й між собою балакають, радяться. Так ми почали плани виконувати й перевиконувати. Часу для роботи вивільнилося багато.

І тут Платонові Іпатовичу здалося, що він намацав якусь слабіну в розповіді Миколи Краснощока.

— Пробачте, але яка різниця? На засідання час витрачається і на диктофонні записи — теж? Що змінюється?

— А ми ті записи вивчили. Знаєте, Платоне Іпатовичу, дуже цікаві речі вдалося з'ясувати. Виявило-

ся, що на засіданнях, нарадах, оперативках щодня майже одне й те ж повторюється. Так ми зробимо один запис на місяць і крутимо його щоранку. Іноді й після обіду вмикаємо. Це коли складності якісь виробничі виникають або з планом сутужно. Ні, якщо ви проти, Платоне Іпатовичу, то ми негайно все це поламаємо.

Треба було щось вирішувати. Можна й треба було справді поламати все, що понавигадували ці мудрагелі із спецуправління № 1. Воно суперечило багаторічному досвідові Платона Іпатовича. Але ж план Краснощок давав. І за себе, і за інших

І Перепаденко зітхнув, потиснув хитромудрому начальникові руку і сказав:

— Ну, гаразд, хай вже буде. Головне, щоб без приписок. Тільки ви той... іноді, хоч для годиться, збирайтеся. Спілкуватись треба, думками обмінюватися. Про те, про се. Не формально, по-людськи.

Краснощок усміхнувся:

— А ми спілкуємося. Не формально. У неробочий час. Його, до речі, в нас побільшало, й думок теж.

ВАРІАНТ

Я не слухаю її. Мушу це робити, бо інакше наші спільні вечірні прогулянки обернулися б для мене справжнісіньким пеклом. Тож коли ми заходимо до парку, я непомітно відключаюся, викидаю із свідомості голос своєї коханої дружиньки. Залишається тільки якась тихесеньке жеботіння. Воно не заважає мені думати, згадувати ті давні роки, коли я ще міг гуляти цим парком над річкою сам, коли не треба було відключатися від чийогось голосу, від зливи нарікань, докорів, звинувачень...

Ой, як гарно тоді мріялось про майбутнє. Воно здавалося безхмарним, безжурним, безконечно привабливим. Всі дороги починалися біля моїх ніг і губилися в таємничій, але безперечно прекрасній далині. Звідси, з надрічкового пагорба, в таку ж от вечірню пору, завмираючи від передчуття незвіданого, вдивлявся в ошатні білі пароплави, що, віддзеркалюючися всіма своїми вогнями в чорній воді, гордовито простували до невідомих берегів, міст, а може, й до самого синього моря, якого я тоді ще не бачив.

Часом зринала горда, як і ті пароплави, думка: «А що, коли, не роздумуючи, я вскочу на котрийсь із цих плавучих палаців і долину разом з ним хвилями великої ріки до інших берегів, до ще не баченого моря?! З багатьох доріг, які пропонує мені життя, виберу одну! І хай буде, що буде!»

Досі не знаю, чому не вчинив так. Напевно, через те, що не було з цього парку прямого виходу до річкового вокзалу. А може, інші дороги видавалися мені ще привабливішими. Якби вскочив на пароплав, не довелося б оце зараз відключатися від нудного, мов осінній дощ, голосу.

Колись я пробував її відповідати, та скоро зрозумів, що від моїх спроб встановити істину вона не зміниться, не стане ні кращою, ні гіршою. Я сам знайшов отаку супутницю на обраній колись дорозі. Іншої, мабуть, на цьому шляху й не могло трапитися. А зараз уже пізно вертати до роздоріжжя, з якого все почалося. І де воно, те роздоріжжя? Чи не тут, в парку над річкою?

Отак розмірковуючи, я не помітив, як залишився сам на парковій алеї. Дружина з сином затрималися біля автомата з газованою водою. Син щосили духопелив по ньому кулаком. На кожен удар автомат, перелякано здригаючись, відповідав склянкою газованої

води. Дружина намагалася переключити синову увагу на щось інше, побоюючись неприємних наслідків. А я тим часом тихенько відходив від них далі й далі, аж поки вони не сховалися за поворотом алеї.

І тут несподівано щось навкруги змінилося. Я озирнувся довкола, і мені здалося, що той поворот сховав не лише дружину, сина, автомат з газованою водою, а й років двадцять життя. В цьому парковому куточку все було так, як тоді, коли я задивлявся на пароплави, мріючи про дороги, береги, тепле море. Та ж лавочка, ті ж кущі бузку, та ж таки погано пофарбована дротяна загорожа. Чорна могутня ріка. І пароплави поважно розминаються під урвистим берегом. Нічого тут не змінилося. Тільки я був іншим і стояв у своєму минулому.

А на знайомій лавочці хтось сидів і замріяно дивився вниз на пароплави, на чорну воду! Хлопець років двадцяти. До болю рідним здалося його обличчя, його постать, його одяг. Я не міг не впізнати цей перший в моєму житті пошитий на замовлення костюм. Своєю неоковирністю він колись завдав багато горя тому, хто бачив себе в мріях елегантним, гарним, мов кіногерой з популярних тоді трофейних фільмів.

Так, на лавочці сидів я, зразка тисяча дев'ятсот... одним словом, далекого року. І біля лавочки стояв я, тільки на двадцять років старший.

Хлопець не глянув на мене. Що йому до якогось підтоптаного добродія, нездатного злетіти на крилах мрій з цього пагорба. От він — інша справа. Перед ним безліч доріг, путівців, стежок...

Ну чого ж ти, хлопче? Будь ласка. Злітай вище і... Тільки, гляди, не помиляйся у виборі...

У мене аж дух перехопило. А може, й справді заплутався я в паркових алеях і вийшов кудись на два-

дцять років назад? Чому ж не скористатися з цієї нагоди? У мене, єдиного серед мільярдів людей, з'явилася можливість щось підправити в своєму житті, порадити самому собі, яку дорогу слід обрати. Треба тільки показати йому стежку до річкового вокзалу... Я дізнався про її існування значно пізніше, коли вже нічого змінитись в моєму житті не могло.

Підкажу, і хай він прямує нею. Хай сяде на пароплав і полине хвилями великої ріки до незвіданих берегів. І все зміниться. Не може не змінитися. І я буду іншим. Кращим або гіршим, але іншим. Принаймні не доведеться щовечора відключатися під час вечірніх прогулянок. Я, певно, й мешкатиму в іншому місті, й працюватиму в іншій установі. І дружина буде інша. І син із «двійок» виб'ється...

Я показав йому стежку. Зрештою, навіть заради синових «двійок» це треба було зробити. Хлопець здивовано подякував і кинувся бігти на закличний гудок пароплава.

Я перечекав трохи і тихенько почав вибиратися назад, у свій час...

Коли переді мною знову з'явився автомат з газованою водою, я згадав той злосчасний вечір двадцятирічної давності. Хлопець тоді сів без квитка на пароплав. У першому ж порту його з пароплава витурили, оштрафували, ще й до інституту повідомили про негідну поведінку. Згадалися навіть деталі розмови з деканом, збори, на яких мені давали чосу.

І все. Більше нічого такого, чого не було в попередньому варіанті життя, мені згадати не вдавалося. До моїх спогадів додалася тільки малоприємна історія про дурну пригоду з пароплавом.

Ще кілька хвилин тишив себе надією, що хоч дружина і син у цьому новому варіанті будуть іншими. Дарма. Вони йшли до мене від знівеченого автомата,

і дружина ще здаля заводила своєї: «Ти б хоч, як батько, щось сказав цьому шибенику!...»

Я швиденько відключився знову.

ЧОМУ ЗАГИНУЛА АТЛАНТИДА?

Скаржитися на співробітників симпатичної забігайлівки з гучною назвою «Космос» я не збирався. Зрештою, нічого поганого вони мені не зробили. Зуб, якого я зламав об їхню фірмову котлету, давно потребував ремонту. Звичайно, вони могли не так голосно батькувати недолугого клієнта за його необачність. Так клієнт сам винен. Було б мені промовчати, а не лізти з дурними жартами до офіціанток, буфетниці й шеф-кухаря. Жартів вони не зрозуміли, і я одержав усе, що заробив. Навіть трохи більше, бо ж таки мої супротивники знаходилися при виконанні службових обов'язків.

...А зламаного зуба було шкода. Тому, мабуть, я й звернув увагу на вивіску, яка повідомляла перехожим про те, що ось у цьому старенькому, перехнябленому будиночку знаходиться ТЕС № 000513 — філіал тресту «Космос».

Що означає загадкова аббревіатура з номером, здогадатися було важко, але назва тресту породила спомини про фірмову котлету й віртуозну лайку тих, хто знаходився при виконанні службових обов'язків. То чому б не скористатися нагодою? Не заради дрібної помсти, а лише дбаючи про поліпшення обслуговування в «Космосі». Зайти й повідомити кого слід про окремі недоліки. Навіть не повідомити, а тільки звернути увагу.

Коридори ТЕСу нічим особливим не відрізнялися від інших конторських коридорів. Ходили якісь люди

з папірцями. На рипучих стільцях під стінами куняли відвідувачі. У кутку під написом «Місце для куріння» біля старого цинкового відра про щось тихо гомоніли, пахкаючи сигаретами, довгоногі дівчатка. І таблички на дверях були звичайнісінькі: «Транспортний відділ», «Диспетчерський відділ», «Експедиція», «Канцелярія», «Друкарське бюро», «Заступник начальника з загальних питань», «Приймальня».

Я вирішив почати з приймальні. Уламки зуба в кишені давали моральне право не розмінюватися на заступників чи якихось там завідуючих другорядними транспортно-експедиційними підрозділами.

У приймальні нікого не було. На секретарчиному столі стояв чорний телефон із знятою слухавкою, в якій щось жебоніло. Я сів і почав чекати, поки секретарка закінчить свій перекур.

Перекур затягнувся. Трубка вже не жебоніла, а тоскно бібікала. І тут до приймальні швиденько вскочив повновидий, опецькуватий добродій, обличчя якого прикрашала приязна усмішка.

— Ви на мене чекаєте?

— Якщо ви тут головний, то саме на вас,— відповів я, перейнявшись одразу симпатією до цього привітного чоловічка.

— Так, справді, я керуючий. А де Лариса? — захвилювалося місцеве начальство, а коли побачило зняту телефонну слухавку, то навіть забідкалося.— Ой, лишенько! Я ж її просив!.. Я ж її попереджав!.. А раптом хтось із тресту зателефонує?! Ларисо! Ларисо, голубонько! Ходіть, будь ласка, на хвильку сюди!

Лукав свою секретарку лагідно, майже ніжно, наче це не вона знехтувала службовими обов'язками, а він учинив щось непристойне.

«Ні,— подумалося мені,— з таким керівництвом у «Космосі» порядку не буде. Про зуб краще й не

згадувати. Таж в одному слові офіціантки чи буфетниці з тієї забігайлівки заліза й характеру було більше, ніж у всіх бідканнях цього незлобливого, сумирного керівника».

— Ларисонько, рибонько! — додав він ніжності до своїх лементаций, вгледівши секретарку на порозі.— Я ж просив, коли мене нема, не відходьте, будь ласка, від телефону. Раптом із тресту подзвонять. Чи відвідувач прийде.

Лариса аж пирснула, зачувши ті жалібні прохання свого шефа.

— Ой, не можу! Ой, насмішили! Павле Петровичу, я третій рік тут з нудьги вмираю, а з вашого тресту жодного дзвоника не було і ніхто звідти до нас не з'являвся. Мені здається, що й тресту ніякого немає.

Павло Петрович замахав на Ларису руками.

— Є, Ларисонько, трест! Як це так — немає?! І потім, ось якраз і відвідувач прийшов.

— Відвідувач? — секретарка, не ховаючи глузливої посмішки, подивилася на мене.— Цей відвідувач, певно, з тих, хто не в ті двері зайшов. Чи не так? Він сподівається щось з нами погодити чи на когось поскаржитися. Не знає, бідолаха, що з нами нічого погодити не можна. А скарги ми не приймаємо, бо нема у нас жодного підрозділу, жодної підлеглої організації, жодної, бодай мізерної, точки. Тож і скаржитися нема на кого.

Дівчина була гостроязика і, крім того, поспішала, либонь, до гурту подруг, до незакінченої балачки. І, як не дивно, Павло Петрович усе це зрозумів і усе їй вибачив.

— Ну-ну, гаразд, повертайтеся до своїх подруг, закінчуйте розмову. Я вже на місці. Почергую біля телефону. Раптом все-таки зателефонують з тресту. Тільки зятяте, ріднесенька моя,— три роки у порівнянні

з Вічністю така мізерія, про яку й згадувати не варто.

Лариса, дещо присоромлена його філософськими міркуваннями, залишилася в приймальні, а мене було запрошено до кабінету.

— Слухаю вас, дорогий друже,— сказав Павло Петрович і, розуміючи, яке враження справили на відвідувача секретарчині слова, спробував мене заспокоїти.— Не звертайте уваги на Ларису. Молоде-зелене. Нетерпеливиться почути дзвінок з тресту. А я того дзвоника, може, тисячу років чекаю, і нічого. Це ж Космос, а не бюро ремонту телефонів чи залізнична каса.

Дещо ошелешений таким початком, я засовався на стільці.

— Це ви, так би мовити, фігурально про тисячу років?

— Чого ж фігурально? Якраз і не фігурально, а так воно насправді — тисячу і один рік. Перед тим телефонували частіше, а зараз мережа філіалів зросла, обсяг роботи збільшився.

— Справді, мережа зросла,— спробував я підтримати розмову, а головне, перевести її до того, що мені боліло.— От тільки з якістю обслуговування не все гаразд. Я, власне, того й навідався до вас. Треба все-таки частіше на об'єкти виїжджати. Перевірочки раптові влаштовувати, ревізії. Чи там лекцію про грип або культуру мови прочитати.

— Та де вже там частіше! Які раптові перевірки?!— він щиро дивувався моїй простодушності.— Ви знаєте, коли мене востаннє перевіряли? І чим це закінчилося? Не знаєте? Про Атлантиду чули? Так от, після тієї останньої перевірки вона й затонула. Невдало стартував ревізорський космічний корабель. Не розрахували штурмани. Вважали, що на Землі ще ро-

зумні істоти не завелися. Ну й газонули, пішли в підпростір прямо із стартового майданчика. Атлантиду, звичайно, пустили на дно. А розмов після того? Легенд скільки породили! Чого тільки люди не понавигадували! Останнім часом з'явилися, правда, розумники, які щось почали підозрювати, на Космос киваючи. Тільки ж ніхто не здогадується, чого гості з Космосу прилітали. А прилітали вони якраз заради отієї раптової ревізії, яку ви пропонуєте. Мою транспортно-експедиційну станцію № 000513 перевіряли. Я їх прийняв, як на Землі заведено. Це й по чарці на коня випили. За наш трест і за його філіали...

І ось тут я повірив Павлові Петровичу. Досі вся його історія виглядала якось непевно. А коли він згадав про раптову перевірку, про ревізорів, про прийом з цієї нагоди, повірив. І Атлантида, загибель якої ще нікому не вдалось пояснити, була для мене найвагомим доказом. Могли хлопці-ревізори під гарячу руку, окрилені успішним завершенням раптової перевірки, пустити Атлантиду на дно чи ще щось подібне встругнути. І, головне, зрозуміло, чому після того перевірок не було, чому космічні гості більше не потикалися на Землю. Там, у контрольно-ревізійній службі, видать, люди обережні сидять, бувалі в бувальцях. Це ж що вийде, коли нова ревізія з'явиться на нашій планеті? Прилетять, а одного континенту — чортма. Почнеться тяганина. Це й пояснень керівництво зажадає. Письмових.

Одним словом, повірив я у розповідь Павла Петровича, хоч разом з тією вірою втрачав надію на бодай моральну компенсацію за свій зламаний зуб. На тлі космічних катаклізмів він виглядав жалюгідним дріб'язком.

— І давно ви тут служите? На філіалі космічного тресту? — поцікавився я у Павла Петровича.

— Та вже на десяту тисячу років перейшло. Раніше без вивісок контора моя працювала. Доводилося маскуватися то під жерця, то під пророка. А зараз легше. Трест «Космос» ні в кого питань не викликає. Я й штати збільшив. Заступників знайшов, щоб без підробки, як у справжній солідній установі. Іноді не втримаюся і починаю розказувати своїм підлеглим про трест, про його призначення, про те, як раніше виглядала Земля, про Атлантиду. Слухають, звичайно, але, здається, не вірять моїм словам, хоч працюють сумлінно.

— Працюють? А що ж вони роблять? Може, якісь матеріали, інформацію якусь готують для вашого всекосмічного тресту?

— Знаєте, я й сам іноді дивуюся. Потрібну інформацію збирає і автоматично передає гіперпросторовий транслятор. А що робить контора? Не знаю. Пишуть щось, обговорюють написане, якісь плани складають. Мене це не обходить. Я чекаю на дзвінок з тресту. Затяглося моє відрядження. Час уже й додому. Хоч ми, мешканці Космосу, практично безсмертні, але й нам іноді хочеться відпочити. Може, пришлють когось на заміну. Хай він і з'ясовує, чим займаються працівники філіалу. Думаю, що цього йому вистачить на кількасот років. Я чого зрадив, уздрівши вас,— вирішив, що нарешті прибув хтось мене замінити. Бачу, помилився. А то залишайтеся. Обов'язки нескладні. Штати вкомплектовані. А головне, від їх діяльності чи бездіяльності нічого не залежить.

Я подякував, відмовився і залишив кабінет люб'язного Павла Петровича. Не сумнівався в правдивості його розповіді. Муляла мене тільки одна річ, один непевний здогад. Думалося мені, що до кафе «Космос», до його фірмових котлет контора ця все-таки мала якесь відношення. От тільки яке?

Йому все подобалося в цьому місті. Чепурні, ошатні будинки. Вулиці й проспекти. Величні пам'ятники і монументи. Тіністі парки й просторі майдани. Він уважно вдивлявся в обличчя перехожих. Їхні обличчя йому теж подобалися. Шкода, тільки часу для знайомства з містом, з його мешканцями було обмаль.

Що ж, інакше не можна. У всесвіті тисячі планет, а життя мислячої істоти коротке. Хочеться побачити більше, тому обмежуєшся побіжним знайомством: глянув — і рушай далі за програмою космічного бюро мандрівок. Власне, «хочеш» не те слово. Хочеш не хочеш, а у визначений програмою час тебе автоматично перекинуть на іншу планету, в іншу зоряну систему.

Контактувати з інопланетянами бюро не радить. На цьому втрачається дорогий час, а тубільці однаково не втямлять, хто ти і звідки до них припхався. В крайньому разі, якщо вже сильно кортить, можеш залишити щось на згадку про своє перебування на планеті, висловити (у письмовій формі) побажання або критичні зауваження.

Деякі його попередники з марнославною впертістю намагалися залишити щось монументальне і грандіозне. Пересували скелі, споруджували піраміди, розмальовували схили гір загадковими (для тубільців, звичайно) малюнками.

Нині мода на подібні екстравагантні автографи минула. В кращому разі на дереві або на парковій лавочці вирізблюють мінілазером власне ім'я в перекладі на тубільну мову.

От і в цьому місті на парканах, у сквериках; навіть в окремих закладах громадського харчування він зустрічав подібну дряпанину. Написи дратували його,

бо з неприхованою очевидністю свідчили про те, що він тут не перший і не останній.

І все ж хоч у чомусь, хоч у дрібничці якійсь йому жадалося бути оригінальним і неповторним. Залишилася година до відльоту.

Можна, звичайно, зателефонувати до місцевої академії наук і передати формулу гіперпросторових позачасових переходів. Інструкція бюро мандрівок цього не забороняла.

Та з тими формулами в годину вкластися не пощасть. Тут і дня не вистачить, щоб переконати інопланетян, довести їм, що ти не божевільний, а цілком нормальний турист з путівкою космічного бюро мандрівок.

Формулу, звичайно, можна написати на паркані. Але для її графічного відтворення на цій планеті ще не винайшли відповідних знаків. Ні, доведеться-таки обмежитися традиційним написом. От тільки де його зробити?

Він саме зайшов до магазину. Розглядав дивовижні зразки місцевих товарів масового вжитку. І тут йому в око впав напис, зроблений золотими літерами на синій скляній табличці: «Книга побажань знаходиться у касі». Табличка висіла якраз над касою, в якій нудьгувала симпатична інопланетянка.

«Це якраз те, що мені треба! — зрадів він. — Ніякої екстравагантності й марнославства. Мій автограф залишиться там, де йому належить бути. Побажая тубільцям щастя. Напишу про те, як сподобалось мені їхнє місто, і гайда в дорогу».

На його чемне прохання симпатична касирка спочатку не звернула уваги. Здалося навіть, що вона нічого не зрозуміла. Може, зіпсувався портативний перекладач-аналізатор, який забезпечував зв'язок з тубільцями?

Та коли прохання повторено було голосніше, мо-
лода симпатична інопланетянка все-таки зиркнула на
схвильованого космотуриста. В її погляді виразно
читалися здивування й жаль.

Аналізатор емоцій швиденько розшифрував значен-
ня того погляду. Як не дивно, але касирка, здається,
справді жаліла прохача, якому потрібна книга поба-
жань, і водночас дивувалася його розумовій обмеже-
ності, що, на її думку, межувала з важким психічним
захворюванням.

Після третього звертання інопланетянка нарешті
перелила свої думки в слова і чомусь поцікавилася
кількістю спожитого адкоголю. Він охоче задовольнив
її цікавість. Справді, років зо три тому лікарі припи-
сали йому ліки, до складу яких у мізерній пропорції
входив небезпечний трунок — алкоголь.

Одержавши цю вичерпну інформацію, касирка рап-
том приставила вказівний палець правої руки до скро-
ні і зробила вигляд, наче вона хоче прокрутити собі
дірку в голові. Що це мало означати, аналізатор роз-
шифрувати не зміг. Видав тільки інформацію, з якої
випливало, що рівень презирства, агресивності, огиди
у симпатичної тубілки помітно зріс і досяг небезпеч-
них для будь-якої живої істоти меж.

«Може, я зробив щось вкрай непристойне? — зля-
кався космотурист. — Але ж на таблиці золотими
літерами написано: «Книга побажань знаходиться у
касі».

Він спробував звернути увагу інопланетянки на той
напис. Вона пхекнула презирливо, зловтішно посмі-
хнулася і сказала: «Книга у бригадира зміни».

Бригадир зміни кудись його послав.

Він довго морочився з підстройкою автоматичного
перекладача, але зрозуміти, куди ж саме його послано,
не зміг. Виходило щось химерне й загадкове: за

тією злосчасною книгою йому начебто пропонували звернутися до якоїсь нечистої сили. Довелося звернутися за додатковими поясненнями. І тоді вже його послали до завідуючої секціїю.

Завідуюча секцією з належним розумінням поставилася до прохання симпатичного громадянина і поцікавилася, для чого йому потрібна книга побажань.

Розказувати їй про бюро космічних мандрівок, принципи гіперпросторових позачасових переходів часу вже не було. Залишалось якихось п'ятнадцять хвилин. От про це він її попередив. Вона майже щиро почала йому співчувати, просила затриматися хоча б на півгодини, бо книга, виявляється, у завідуючого, а завідуючий в управлінні, а управління у віддаленому районі міста...

«Неточна інформація. Неточна інформація»,— тихенько задзижчав аналізатор емоцій. В чому та неточність, з'ясувати було важко. Чи управління насправді значно ближче? Чи завідуючий зовсім в іншому місці? Чи книга не у завідуючого?

«Клята техніка!— лайнувся подумки мандрівник.— Хіба не можна якось удосконалити процеси аналізу й розшифровки?»

Майже інтуїтивно, навмання, розуміючи, що до відльоту лишаються лічені хвилини, що після нього на цій планеті й сліду ніякого не залишиться, рвонувся до дверей з написом: «Завідуючий. Вхід стороннім категорично заборонений».

Завідуючий був на місці. Нахабство космічного гостя так його ошелешило, що він без розмов наказав видати прохачеві книгу побажань. Навіть для годиться не опирався.

Гість, захекавшись після того останнього свого кидка, схилився над чистими сторінками книги. Ніяк не міг згадати, для чого, власне, вона йому потрібна, що

він збирався в ній написати. Здається, щось про місто, про будинки, про обличчя. А може, хотів викласти формулу гіперпросторових позачасових переходів?

Ні, він же щось хотів побажати мислячим істотам цієї віддаленої планети. От тільки, що саме?

Згадати йому не пощастило. Тремтячою рукою надряпав традиційне: «Тут був Коля» (так на місцеву мову перекладалося його ім'я) і зник з магазину, з поверхні планети.

І добре зробив. Коли в магазині прочитали його запис, усі одностайно зійшлися на тому, що треба негайно затримати і притягнути до суворої відповідальності злісного хулігана і алкоголіка.

ПОВНОВАЖНИЙ ПРЕДСТАВНИК ЛЕБЕДЯ

На дворі вигравало щедre сонечко, хоч до першого квітня лишалося ще чимало днів. Це Миколі Івановичу було відомо достеменно. Тому й здивував його лист, появу якого можна пояснити тільки першоквітневими пустотливими настроями.

«Шановний Миколо Івановичу!— надруковано було на аркуші білого крейдяного паперу.— Конфедерація планет сузір'я Лебедя уклінно просить Вас взяти на себе обов'язки її представника на планеті Земля. В разі Вашої ласкавої згоди Вам належить з'явитися сьогодні о дванадцятій годині дня до міського парку «Березовий гай». Там, біля шахового павільйону, на Вас чекатимуть.

З пошаною

*Комісія в справах галактичних контактів
Конфедерації Лебедя».*

Він навіть трохи образився на авторів листа. Невже хтось із підлегких чи знайомих має його, керівника со- лідної установи, за дурня, невже хтось сподівається на повному серйозі, що він схопиться з місця, обли- шить термінові справи і побіжить до якогось павіль- йону?

Однак саме ця образа, відсутність очевидних при- чин для таких недоречних, малопереконливих жартів змусили Миколу Івановича замислитись над дивною пропозицією не відомих йому добродіїв із сузір'я Ле- беда.

Підлеглі навряд чи наважилися б збиткуватися над своїм керівництвом. У крайньому разі, вони обмежу- ються анонімкою в якусь високу інстанцію. Друзі, до- машні, колеги з інших установ теж наче не скидалися на бездумних жартівників, здатних отаке вигадати.

Як не крутив, як не повертав справу Микола Івано- вич, виходило, що немає в світі людини, якій би хоті- лося з ним пожартувати.

Це навіть трохи засмутило Миколу Івановича, бо враз його життя постало в похмурому, невеселому ос- вітленні — без посмішок, жартів, вигадок, витівок. Що там не кажи, а навіть на перше квітня чи під Но- вий рік з ним жартувати ніхто не наважувався. Все обмежувалося побажанням доброго здоров'я і невідо- мо яких успіхів.

І тут Микола Іванович чомусь зиркнув на годинник. До дванадцятої залишалося тільки півгодини.

«Пішки — не встигну, а на службовій машині наче й незручно. Серед білого дня—до парку,— щось тягло його до «Березового гаю», немовби справді повірив у той чудернацький лист.— А що? Звучить непогано: представник Конфедерації планет сузір'я Лебеда! От на це вони й сподіваються — прителіпаєшся до шахо- вого павільйону, а там невідомі жартівники візьмуть

тебе на кпини, по всьому місту роздзвонять, як товариш Трегубенко виходив на зв'язок з позаземною цивілізацією.

Взагалі-то я маю право вийти подихати свіжим повітрям, коли голова пухне від справ,— почав для чогось виправдовуватися сам перед собою Микола Іванович.— А про контакти із позаземними цивілізаціями в усіх газетах і журналах пишуть. Кажуть, що не вдається їх встановити. А може, тому й не вдається, що по-справжньому ніхто в них не вірить? Як на щось подібне натрапляють — списують на рахунок невідомих жартівників-містифікаторів. А я перевірю. Може, з цієї перевірки нова ера почнеться. Або принаймні в моєму житті щось зміниться. Не таким пісним і невеселим виглядатиме».

З такими думками прибув Микола Іванович до парку. Біля шахового павільйону нікого не було. Це навіть трохи розчарувало Трегубенка. Потупцявся на місці, несміливо підставив обличчя під сонячні промені. І тут за його спиною почувся приємний чоловічий голос:

— Ви прийшли. Отже — згодні. Велика вам дяка від усієї Конфедерації Лебеда в цілому і від кожної з її планет окремо.

Від несподіванки Микола Іванович сіпнувся і не наважився одразу обернутися. А коли наважився, побачив не якусь інопланетну прояву з рогами і хвостом. Перед ним стояв гарно вбраний добродій у великих чотирикутних окулярах з валізкою-дипломатом у руці.

«А на що ти сподівався? Хвіст! Роги!— сам собі пояснював Трегубенко.— Та сюди б уже півміста збіглося, якби цей... громадянин не прибрав людської подобі. Ні, все у них продумано заздалегідь. Солідно працюють».

Отак пояснивши собі все, що треба, Микола Іванович уже майже спокійно звернувся до лебедянина:

— Не треба, не треба дякувати. На моєму місці так зробив би кожен землянин. Бути представником позаземної цивілізації — велика честь... Тільки я невірно уявляю, в чому полягають мої, так би мовити, обов'язки.

— О, не турбуйтеся. Обов'язки зовсім нескладні. Ось тут невеличкий список деталей, в яких ми відчуваємо гостру потребу. Сподіваємося, що ви нам допоможете.

Лебедянин простягнув Миколі Івановичу список. Трегубенко одягнув окуляри і заходився його вивчати. Справді, в списку нічого особливого не було. Все, чого потребували лебедяни, можна було знайти на складах, підпорядкованих його установі.

— А як ви організуєте доставку? — поцікавився Трегубенко.

— Хай вас це не обходить. Нам аби дозвіл, а все інше беремо на себе. І доставку, і оплату.

Загалом-то Микола Іванович так просто подібні справи не вирішував. Принаймні без віз відповідних відділів його установи, прохань, гарантійних і просто листів деяких інших установ, контор і закладів. Місяців би зо два на це пішло. А може, й три.

Але зараз перед ним стояла інша, неземна цивілізація. На повний, так би мовити, зріст. Якщо все пустити звичайним шляхом, контакту між двома світами, може, й не буде встановлено. Необізнані з характерними особливостями і звичаями земного канцелярського побуту і за півроку всіх потрібних віз не зберуть.

Треба брати ініціативу на себе. І Микола Іванович тремтячою від хвилювання рукою наклав на лебедянському списку незвичну резолюцію: «Видати під мою відповідальність. Трегубенко».

Інопланетянин, анітрохи не здивувавшись, подякував Миколі Івановичу.

— А ми завжди так, — зашарівся від задоволення Трегубенко. — У нас, на Землі, так заведено. Ви заїжджайте ще. Ми завжди раді служити. Може, деякі пам'ятні місця подивитесь? У нашому місті є на що глянути. І новобудови. І знову ж таки історичні споруди.

Від огляду пам'ятних місць лебедянин відмовився. Прощаючись сердечно, висловив надію, що й надалі Микола Іванович, як представник сузір'я Лебеда, подаватиме їм необхідну допомогу і за це йому буде хвала й слава по всій галактиці.

Слава й справді не забарилася. Десь через тиждень місцева газета надрукувала кореспонденцію, в якій йшлося про те, що керівник відомої в місті установи М. І. Трегубенко оперативно, по-діловому допоміг радгоспу «Світла зоря» із Лебедянського району організувати ремонт сільгосптехніки.

Було приємно читати про себе добрі слова. Микола Іванович навіть не ображався на те, що у такий чудернацький спосіб обійдено встановлені правила. Тільки десь глибоко в душі жалкував за втраченою посадою повноважного представника позаземної цивілізації. Відчував, що з цією роботою він міг би непогано впоратися.

ПРОГРАШ

В тому, що дідуган вхопить облизня, ніхто в санаторії не сумнівався. Його шанси навіть важко було назвати мізерними. Вона — юне створіння років двадцяти. Вродлива, енергійна, весела. Він — скоцюрблений роками і радикалізмом дідуган, з сивою, погано підстриженою бородою.

А старий шкарбан, здається, не помічав тієї невідповідності. Вперто і впевнено вів облогу красуні, на яку приходили подивитися із сусідніх санаторіїв, будинків відпочинку і деяких сімейних пансіонатів.

Вона сприймала його зальоти спокійно, трохи тишилася упаданням цього трухлявого пенька. Потім вибрала собі гарного хлопця з туристського табору. Всі ми погодилися на тому, що смак їй не зрадив.

А дідуган, наче й нічого не сталося, вів своєї. Його сліпоту ми спочатку брали на кпини. Потім вона нас почала дратувати. Нарешті, хтось натякнув старому на недоречність його поведінки.

— Дайте спокій молодятam, — умовляли ми діда.

— Зачекайте трохи, — відповідав старий. — Побачите, чия буде зверху. До свята рибалок почекайте, а тоді поговоримо.

На що він сподівався, важко було збагнути. Невже на рибальське своє щастя? Так навряд чи навіть півметра шука допоможе йому здобути серце юної красуні.

Та в День рибалок дід кудись зник. Уже й святковий бал почався, а старого не було. Красуня спокійно-сенько вальсувала в парі із хлопцем-туристом. А нас, людей статечних, до танців погано пристосованих, відсутність діда почала вже хвилювати.

Що могло трапитися? Може, неразважливо, зопапу похвалився старий, а зараз ховається десь, соромно йому вийти межі люди? Навіть жаліти його почали.

Пожаліли, пожаліли та й зійшлися на тому, що когось слід відвідати діда, підбадьорити жартом, прихопивши з собою пляшку чогось не дуже міцного.

Так я опинився в його палаті. Світла старий не світив, а того, яке линуло від ліхтариків святкової ілюмінації, було замало, щоб одразу збагнути, що й до чого.

Коли очі трохи призвичаїлися, я побачив, що дід сидить, мов закам'янілий, у фотелі, вхопивши голову руками. Я вибачився за непрохані відвідини, та він не відповів, навіть не поворухнувся. Стривожений, я майже підсвідомо потягнувся до вимикача.

— Не треба світити! — в його голосі виразно вчувався переляк. — Я не хочу світла! Я не хочу, аби мене хтось зараз бачив! Чуєте, не хочу!

— Що з вами? Не варто так побиватися, — я спробував якось заспокоїти діда. — Все забудеться. Все минеться. Давайте-но краще по келишку вина перехилимо за молодість, за любов, за мудрість, яка дорожча молодості й кохання, разом узятих. І хай наші вороги жураються!

— Так, із сьогоднішнього дня для мене, крім мудрості, нічого вже не залишається. Буду тішитися тим, що вона найдорожча в світі річ. А ви в цьому переконані? — з несподіваною надією в голосі запитав дід. — От бачите, ви теж охоче б проміняли цю сумнівну коштовність на молоді літа, на посмішку юної дівчини. А я ж мав таку можливість, міг дістати молодість, любов, не розмінюючи їх ні на що. Навіть мудрість, яка приходить з роками, лишилася б при мені. Та сьогодні з'ясувалося, що я ту унікальну можливість втратив. Не сахайтеся перелякано — я не божевільний. Зараз усе розповім. Принаймні хоч одна людина тут, у санаторії, знатиме, чому цей старий віслук цілісінький місяць дурня корчив, невідомо на що сподіваючись.

І тут він розповів химерну історію, в яку я не повірив, не вірю й ніколи не віритиму.

Отже, років тридцять п'ять тому здибався наш дідуган, а тоді він був молодим двадцятип'ятирічним хлопцем, з якимось напівбожевільним, а може, напівгеніальним винахідником фантастичного еліксиру, який

здатний був регулювати перебіг процесів старіння в живому організмі. Винахіднику ніхто не вірив, компетентні установи переконливо довели йому нікчемність його пошуків. Так переконливо, що той знищив всі запаси «еліксиру вічної юності», окрім однієї дози. Ту останню порцію запропонував він нашому знайомому. А може, хлопець сам напросився на те дивовижне частування.

Винахідник кудись подівся, а хлопець залишився наодинці з вічною молодістю. Роки минали, а він виглядав двадцятирічним. Еліксир діяв надійно й регулював усе, як треба.

В розпорядженні хлопця була вічність. Ну, якщо й не вічність, то гарантованих п'ятдесят-шістдесят років молодості. Можна було не поспішати.

Хоч як він не поспішав, а інститут закінчив, став на роботу в солідній установі. Від одруження тільки утримувався — поклав собі знайти таку, щоб найкращою в світі була.

Та поступово почав хлопець відчувати, що й вічна молодість має свої тіньові сторони. Товаришів його з роками підвищують, на керівні посади висувають, а на нього дивляться, як на жовтодзьобе курча, — несолідний-бо має вигляд. І на футболі, волейболі у нього сили вистачає, і жодна пристойна болячка його не хапає — радикуліт, стенокардія, навіть грип стороною обходить. Висунь такого на відповідальну самостійну роботу — ніхто поважати не буде. Хіба що молоді друкарки та секретарки.

Про путівку до санаторію чи там будинку відпочинку й мріяти не доводиться. І при розподілі квартир його обходили.

Одним словом, чим далі, тим трагічнішим ставало становище вічно юного службовця. І знову ж таки все це могло тягтися не відомо скільки.

І тоді вирішив він усіх обдурити, увійти в коло своїх однолітків, одержати від життя те, що належить.

Діяв розважливо, за чітко визначеним планом. Спочатку з'явилися вуса, які дали йому крихту бажаної солідності. Потім й бороду перестав голити. У той час молодь ще бородами не захоплювалась, тож у такий спосіб одразу постарішав років на десять-п'ятнадцять. Подбав відповідно й про необхідну статечність у поведінці.

І справа зрушила з місця. Скоро завідуючим його настановили у відділі, де десять років служив. А там незчувся, як і на керівну роботу до головного управління запросили. Для цього, правда, довелося прикинутися хворим на радикуліт.

Окрему квартиру одержав тоді, коли почав підфарбовувати волосся, бороду, вуса. Сивини в них додавав. У трамваї молоді дівчата йому іноді вже місцем поступалися. Він поблажливо посміхався до них і думав: «Ох, якби ж ви тільки знали, хто я насправді! Адже коли завгодно я можу скинути із себе уявний тягар років, стати перед усім світом молодим, дужим, гарним, запропонувати найкращій з вас руку, серце, вічну свою молодість».

З одруженням, правда, тепер все ускладнилося. Літню жінку брати не випадало, а молоді вже самі на нього не дивилися. Навіть окрема квартира їх не приваблювала.

Так докотився, граючи старого, до пенсії. Мав цього року вийти на заслужений відпочинок. Із старістю можна було прощатися. Востаннє вирішив скористатися путівкою до санаторію, бо як знову станеш молодим, можуть і не дати.

Доля приготувала йому подарунок — у санаторії він зустрів дівчину, саме таку, про яку мріяв усі довгі роки вимушеної старості. Певний був своєї перемоги.

Хіба ж встоїть дівчина перед перспективою одержати вічно молодого чоловіка?!

Не поспішав, відкладав тріумф на святковий день. Мав намір, вдягнувши костюм спортивного крою, струнким, юним, усміхненим вийти до танцювального залу...

Почав з гоління. Коли впали борода й вуса, під ними він не побачив гладенької молоді шкіри. З дзеркала дивилося зморшкувате, стомлене обличчя старої сивої людини. Він прожогом, ще на щось сподіваючися, кинувся змивати фарбу з волосся. Фарба зійшла, але й без неї волосся залишилося білим, мов гігроскопічна вата. Він спробував випростатися, забути про уявний радикуліт. Нічого з цього не вийшло — спина не слухалася його, поперек не розгинався. Молодості не було. Вона не витримала випробування штучним старінням...

Вранці, коли ми ще всі спали, старий залишив санаторій.

МІЖЗОРЯНА СПІЛКА

За всіма ознаками, наука й техніка цієї планети досягли неабияких вершин.

Принаймні до таких висновків дійшов екіпаж земного зорельота, коли на його екранах з'явилися перші зображення нововідкритого небесного тіла.

Воно, щоправда, після п'яти років блукань у космосі і який-небудь поганенький хутір або руїну старовинної бензоколонки сприйматимеш, мов новітній витвір прогресу і цивілізації. Та тут наче обходилося без брехні.

Рослинність на планеті вже була майже винищена. Ріки й озера повисихали, а океани вкрила товста плівка давно відпрацьованого мастила. Рівень радіації сяг-

нув граничної межі. Хмари диму, ядучих випарів, куряви ще здалеку засвідчували високу активність тубільців у роботі по перетворенню природи рідної планети. Щедро засмітили вони й довколишній космічний простір тисячами пристроїв, призначення яких важко було збагнути. Серед них траплялося щось схоже на потужні телевізійні та радіотрансляційні станції. Тільки вони чомусь усі одночасно транслювали один і той же концерт. У тому концерті страховидний робот (а може, саме такий вигляд мали тубільці?) виконував соло на гідравлічному пресі. Трошив ним велетенські баки для сміття. Земляни навіть попервах вирішили, що то й не концерт зовсім, а якась науково-технічна передача. Лише згодом, прислухавшись, вловили у тому гуркоті складний ритмічний малюнок. А може, то їм тільки здалося, може, їм захотілося щось таке вловити. Цивілізацію ж позаземну відкрили.

«Пощастило! — раділи з того міжзоряні мандрівники.— Перший вихід землян у великий Космос і, будь ласка, зустріч з розвинутою цивілізацією. Велетенські мегаполіси, космодроми, промислові споруди невідомого призначення, загадкові скульптурні витвори!..»

Радість буда передчасною. Прикрі несподіванки почалися одразу після посадки. Земляни несміливо тупцювали біля свого космічного корабля, виглядали тих, хто їх буде зустрічати, але нікого не було. Ніхто не поспішав потиснути руку прибульцям з далекої планети, ніхто не фіксував перші кроки представників земної цивілізації на другій планеті Альфи Проксими. Тубільці виявляли дивну байдужість, а може, просто не звернули уваги, не помітили невеличкого, досить-таки примітивного земного кораблика.

Довкола стояли міжзоряні лайнери-велетні. Їх творці немов змагалися між собою в найдивовижніших, найнесподіваніших конструктивних формах. Час від

часу котрийсь з тих лайнерів злітав угору, а на його місці з'являвся інший, ще досконаліший. З нього виходили якісь істоти і швиденько простували до споруд, що бовваніли на обрії.

— Видать, не дочекаємося ми тут нікого, — розчаровано промовив капітан Прокіп Колон. — Доведеться самим рушати в розвідку. Тільки якась непевна тут обстановка, хлопці. Про всяк випадок троє залишаться на нашому старому вірному кораблі, бо ж поки ми встановлюватимемо контакти тут можуть обдерти з нашої посудини все до останнього перемикача. Чи атомне паливо відкачають.

У розвідку й для встановлення контактів рушили капітан Колон, астропсихолог Лестер Бурменко і астрогеолог Тхасиб бен Загора.

Космовокзал зустрів їх юрищем живих істот, серед яких, здавалося, й двох схожих не було. Тільки очі, в яких світився розум, стверджували причетність цих дивовижних утворів живої природи до цивілізованих світів. Кількість очей мали різну — одне, два, п'ять, десять. Але в кожному виразно прочитувалися вокзальна заклопотаність і втома, непевні сподівання і цілком певний страх, притаманний тим, хто боїться запізнитися. Це трохи заспокоїло землян, додало необхідної впевненості, бо ж і тут на них ніхто уваги не звертав, не квапився вітати з прибуттям.

Переходили з одного залу до іншого. Розглядали якісь незрозумілі табло. На них спалахували час від часу чудернацькі малюнки на кшталт давньоєгипетських ієрогліфів. Зупинялися і біля автоматів невідомого призначення. Лестер Бурменко не втримався і натиснув кнопку на одному з тих химерних пристроїв.

У автоматі щось кілька разів клацнуло, засвітився невеликий екран, на якому з'явилася риска червоного кольору.

— Отакої,— замислено проказав Лестер і натиснув ще одну кнопку.

Риска на екрані змінила колір на зелений, а з щілини в автоматі вискочила пластмасова картка, прикрашена чітким геометричним орнаментом. А може, то був і не орнамент? Земляни довго вивчали картку, але збагнути, що й до чого, не змогли.

Вирішили автоматів більше не чіпати.

— Шукаємо живого господаря планети, якогось відповідального чергового,— наказав Прокіп Колон.— Нам живе спілкування потрібне, а не картки з орнаментом. Не задля них п'ять років у Космосі поневірялися, добиваючись до Альфи Проксими. Побачимо, якої вони заспівають, коли дізнаються, хто ми, звідки і для чого прилетіли...

Чергового (або істоту, яка виглядала як черговий) вони знайшли в кутку найбільшого залу. Він сидів у невеличкій скляній будці з віконечком. Мав три ока і не був схожий на істоту, яка кудись запізнюється.

Біля віконечка товпилися ті, хто запізнюється або вже запізнився. Черговий найбільш настирним видавав якісь папірці і після цього голосно гарчав на них.

Земляни й собі стали в чергу. Терпляче відстояли, скільки треба, і нарешті добилися до віконечка.

Як не дивно, а все обійшлося найкращим чином. Триокий спромігся оперативно проаналізувати несміливе мурмотіння землян і швиденько увімкнув автокібернетичного перекладача. Відтак розмова пішла майже на рівних.

— Слухаю вас, шановні,— сказав триокий тубілець.

— Так, ми... той... прибули,— старий космічний вовк Прокіп Колон все-таки трохи хвилювався в цю історичну неповторну мить першого контакту.

— Прибули? Бачу. Ну й що?

— Ну, ми... той... із Землі прибули...

— А що це таке — Земля?

Вони швиденько тицьнули йому заздалегідь підготовлену карту того сектора галактики, де світилося їхнє рідне Сонце.

— Так ви з отієї глушини! Провінціали, так би мовити. Давненько звідти ніхто не найжджав. Що у вас чувати?

— Пробачте, — спалахнув нестримний бен Загора, — з нашої планети сюди взагалі ще ніхто і ніколи не прилітав! Ми — перші! Розумієте? Перші!

— Перші? Яке це має значення? — сказав триокий і хотів було повернутися до Землі спиною.

— Але ж ми хочемо... Ми повинні встановити контакти, обмінятися досягненнями, інформацією, — зупинив його Прокіп Колон.

— Контакти? Інформація? Так це вам, шановні, не до мене. Це вам до бюро знахідок та інформації. Чому ж ви одразу не сказали?! — загарчав роздратовано черговий (або той, хто був схожий на чергового).

Бюро знахідок та інформації шукали довго. Коли знайшли, дізналися, що сьогодні воно не працює, бо почався переоблік новознайдених цивілізацій.

Наступного ранку їм запропонували почекати днів зо три, оскільки ревізори недорахувалися однієї старенької цивілізації. Працівників бюро звільнено, як таких, що не забезпечили й зловживали, а вакансії ще не заповнено.

З тиждень розважалися земляни в залах космопорту ігровими автоматами. Там і познайомилися з представниками деяких інших віддалених цивілізацій. Спільні поневіряння якомсь завжди зближують розумних істот. У цьому гурті нетяг-подорожан земляни навіть зажили слави, бо в іграх виявляли більше кмітливості й наполегливості.

Тож на той час, коли після переобліку й вирішення кадрових питань відкрилося бюро знахідок та інформації, землянам та їхнім новознайденим друзям чомусь перехотілося реєструвати в ньому свої цивілізації. Капітан Прокіп Колон скликав невеличку нараду провінціальних цивілізацій. На ній було вирішено на бюрократів з Альфи Проксими не зважати, а встановити контакти між собою напрямки.

— Якщо ми їм непотрібні,— гукав хвостатий ящур, блискаючи єдиним фіолетовим оком,— то й нам вони ні до чого! Теж мені — цяці! Реєструють, а потім гублять і зловживають!

— Правильно!— підтримав ящура запальний Тхаєіб бен Загора. — Ще невідомо, куди та загублена цивілізація поділася, що вони з нею зробили!

Відлітали в один день. Сім космічних крейсерів, представники далеких цивілізацій, які, встановивши між собою контакт, уклали антибюрократичну міжзоряну спілку.

З М І С Т.

«Агов, люди!»

Я — не я	4
«Агов, люди!»	6
На щасливому маршруті	9
Велике щастя маленького чоловічка	12
А на Землі йшов дощ	17
Адреса власного дому	21
Лічба	25
Двері	28
Поза часом	30
Помилка у звітності	34
Тільки про любов	36
Відьма	38
Морозиво з полуничним варенням	40
Повне місячне затем- нення	46
Снігуронька	48
Відьомське зілля	51
Сніданок дракона	54

Повноважний представник Лебеда

Проблема	60
До обідньої перерви	63
Досвід	66
Зіпсований телефон	69
Коло	72
Вибачився	75
Склероз	77
Чудасія	80
Варіант	84
Чому загинула Атлан- тида?	88
«Тут був Коля»	94
Повноважний представник Лебеда	98
Програш	102
Міжзоряна спілка	107
Громадянин ікс. Гумористич- на повість	113

Мірошниченко О. А.

М64 Велике щастя маленького чоловічка: Гумористичні оповідання та повість. — К.: Рад. письменник, 1981. — 176 с.

У книзі українського письменника-сатирика зібрані нові гумористичні твори, в яких він висміює бюрократів, ледарів, хуліганів, любителів випивки, користолюбців, новоявлених міщан усіляких мастей. Автор використовує казкові та міфологічні сюжети, поєднує гумор з фантастикою.

М 70303-035
M223(04)-81 39.81. 4702590200

У2

З М І С Т.

«Агов, люди!»

Я — не я	4
«Агов, люди!»	6
На щасливому маршруті	9
Велике щастя маленького чоловічка	12
А на Землі йшов дощ	17
Адреса власного дому	21
Лічба	25
Двері	28
Поза часом	30
Помилка у звітності	34
Тільки про любов	36
Відьма	38
Морозиво з полуничним варенням	40
Повне місячне затем- нення	46
Снігуронька	48
Відьомське зілля	51
Сніданок дракона	54

Повноважний представник Лебеда

Проблема	60
До обідньої перерви	63
Досвід	66
Зіпсований телефон	69
Коло	72
Вибачився	75
Склероз	77
Чудасія	80
Варіант	84
Чому загинула Атлан- тида?	88
«Тут був Коля»	94
Повноважний представник Лебеда	98
Програш	102
Міжзоряна спілка	107

Мірошниченко О. А.

M64	Велике щастя маленького чоловічка: Гумористичні оповідання та повість.— К.: Рад. письменник, 1981.
-----	--

У книзі українського письменника-сатирика зібрані нові гумористичні твори, в яких він висміює бюрократів, ледарів, хуліганів, любителів випивки, користолюбців, новоявлених міщан усіляких мастей. Автор використовує казкові та міфологічні сюжети, поєднує гумор з фантастикою.

М 70303-035
M223(04)-81 39.81. 4702590200

У2